

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Соціально-гуманітарний факультет

Кафедра психології та соціальної роботи

Кваліфікаційна (магістерська) робота на тему:
**«ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ
ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ»**

Спеціальність 231 Соціальна робота

Виконав:

студент групи СРм-21

Павлюк Михайло Сергійович

Науковий керівник:

доктор психологічних наук, професор

Гіряк А.Н.

Тернопіль 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ.....	7
1.1. Феноменторгівлі людьми у розрізі сучасної соціальної роботи.....	7
1.2. Порівняльний аналіз проблеми торгівлі людьми у зарубіжному та вітчизняному досвіді.....	13
1.3. Сутнісний зміст, етапи і рівні протидії торгівлі людьми.....	21
Висновки до розділу 1.....	26
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ.....	28
2.1. Систематика та аналіз основних чинників, які впливають на торгівлю людьми в Україні в умовах війни.....	28
2.2. Сучасні міждисциплінарні моделі протидії торгівлі людьми.....	37
2.3. Оргструктурні та функціональні особливості центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, як осередків соціальної роботи у сфері протидії торгівлі людьми.....	43
Висновки до розділу 2.....	51
РОЗДІЛ 3. ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВПО У КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ.....	53
3.1. Методика та організація соціальної роботи у сфері протидії торгівлі людьми.....	53
3.2. Зміст та апробування просвітницької програми спрямованої на соціальну пропедевтику торгівлі людьми	57
3.3. Система практичних рекомендацій основним групам ризику щодо протидії торгівлі людьми.....	65

Висновки до розділу 3.....	69
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72
ДОДАТКИ.....	79

ВСТУП

Актуальність дослідження. Повномасштабне вторгнення РФ, яке сталося 24-го лютого 2022-го року являє собою одну з найбільших гуманітарних криз у Європі і світі з часів Другої світової війни. В умовах гуманітарної кризи, економічної нестабільності, втрати житла, руйнування інфраструктури, розриві соціальних зв'язків і військової загрози спостерігається масова міграція. За даними на 1 вересня 2025-го року кількість зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб сягнула 3,7 мільйона, що є надзвичайно високим показником. Така ситуація створила всі необхідні умови для поширення злочинних мереж, які займаються експлуатацією і торгівлею людьми. Різко підвищилася вразливість жінок і дітей до різних форм експлуатації: трудової, сексуальної, вилучення органів і примусового жебрацтва. Поняття торгівлі людьми чітко регламентується як міжнародними так і національними нормативно-правовими актами: Протоколом ООН про попередження торгівлі людьми (2000 р.), Конвенцією Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (2005 р.), а також Кримінальним кодексом України та Законом України «Про протидію торгівлі людьми».

Необхідним є багаторівневий підхід до проблеми, який зможе охопити як етапи превенції так і питання допомоги і реабілітації жертв експлуатації. Ключову роль тут має соціальна робота, що за умов комплексної роботи над питанням змогла би значно покращити ситуацію з експлуатацією в Україні. Недостатньою кількістю представлено наукову літературу та дослідження, що надали би актуальну інформацію, критичним є регулярна зміна даних і ситуації в Україні. Актуальність даної проблеми посилюється триваючою війною і неможливістю реалізації і впровадження старих методів, які не є адаптованими до кризи. Перераховане вище зумовило вибір теми дослідження: «Організація соціальної роботи у сфері протидії торгівлі людьми».

Об'єкт дослідження – торгівля людьми в Україні в умовах повномасштабної війни.

Предмет дослідження – чинники, що сприяють торгівлі людьми, міждисциплінарні моделі протидії цьому деструктивному соціальному явищу.

Мета дослідження – дослідження організаційних аспектів соціальної роботи у сфері протидії торгівлі людьми в умовах війни та розробка просвітницької програми соціальної пропедевтики для внутрішньо переміщених осіб.

Відповідно до поставленої мети було визначено такі **завдання**:

1. Здійснити аналіз чинників торгівлі людьми в Україні в умовах війни (економічних, соціальних, воєнних, гуманітарних) та їхнього впливу на вразливі категорії населення.
2. З'ясувати особливості міждисциплінарних моделей протидії торгівлі людьми з урахуванням міжнародного досвіду.
3. Дослідити роль та організаційно-функціональні особливості центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ) у протидії торгівлі людьми.
4. Розробити методичку організації соціальної роботи з ВПО у сфері запобігання торгівлі людьми.
5. Створити та апробувати просвітницьку програму соціальної пропедевтики для підвищення рівня обізнаності ВПО.
6. Сформулювати систему практичних рекомендацій для основних груп ризику (жінки 18-35 років, діти 6-17 років, літні люди).

Методи дослідження: *теоретичні* – аналіз, синтез, порівняння, класифікація, вивчення наукової літератури, систематизація – для нормативно-правових актів, визначення необхідних підходів до протидії торгівлі людьми, узагальнення – для формулювання основних положень дослідження і його висновків; *емпіричні* – аналіз методичних матеріалів для розуміння стану проблеми з експлуатацією і торгівлею людьми, анкетування для виявлення рівня обізнаності цільової групи.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що на основі розгляду і аналізу сучасного стану експлуатації і торгівлі людьми розроблено і

обґрунтовано практичні шляхи, які є можливим для втілення на всіх етапах роботи з питанням торгівлі людьми; проаналізовано зміст та особливості чинників, що сприяють торгівлі людьми і описані конкретні кроки для їхнього подолання.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що розроблена програма протидії торгівлі людьми може бути впроваджена і реалізована на рівні громадських організацій у взаємодії з місцевим самоврядуванням; також поширення завдяки веб-ресурсам і налагодженні співпраць між територіальними громадами.

Робота складається з трьох розділів, перший розділ розглядає теоретичні основи торгівлі людьми, другий розділ присвячено аналізу чинників, міждисциплінарних моделей і ролі ЦССДМ, третій – прикладним аспектам соціальної роботи з ВПО, включно з методикою, просвітницькими програмами та практичними рекомендаціями.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

1.1. Феномен торгівлі людьми у розрізі сучасної соціальної роботи

Торгівля людьми в сучасному світі є однією з найсерйозніших і найпоширеніших проблем, що порушують базові та важливі права людей, такі як: свобода, гідність, безпека. У глобалізовану епоху посилюються економічна нерівність, а війни і міграційні процеси сприяють підвищенню ризику для різних соціальних груп, що стають вразливими. Торгівля людьми набуває значних масштабів і різних форм. З початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну в 2022 році ця проблема загострилася і посилилася через низку чинників, серед яких гуманітарна криза і міграція. «У перші шість місяців 2024 року МОМ Україна визначила та допомагала 186 жертвам торгівлі людьми, з яких 21 відсоток — внутрішньо переміщені особи. За той самий період Національна гаряча лінія, що підтримується МОМ для протидії торгівлі людьми та консультацій з питань міграції, надала 133 000 консультацій у відповідь на 29 000 дзвінків, 55 відсотків від яких надійшли від переміщених осіб. Під час телефонних консультацій 44 жертви торгівлі людьми, експлуатації та насильства були попередньо визначені та направлені на подальшу допомогу» [55]. Метою цього підpunkту є розкриття явища торгівлі людьми в розрізі сучасної соціальної роботи.

1.1.1. Визначення поняття та форми торгівлі людьми

Торгівля людьми є беззаперечно складним явищем, що охоплює широкий спектр експлуатаційних практик. Згідно із Законом України про протидію торгівлі людьми, вона визначається так: «торгівля людьми — здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а також вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування

насилства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином» [37].

а) «торгівля людьми» означає здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передачу, приховування або одержання людей шляхом загрози силою або її застосування чи інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів чи вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю чи послуги, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан або вилучення органів;

б) згода жертви торгівлі людьми на заплановану експлуатацію, про яку йдеться в підпункті (а) цієї статті, не береться до уваги, якщо було використано будь-який із заходів впливу, зазначених у підпункті (а);

с) вербування, перевезення, передача, приховування або отримання дитини з метою експлуатації вважаються «торгівлею людьми» навіть у тому разі, якщо вони не пов'язані із застосуванням будь-якого із заходів впливу, зазначених у підпункті (а) цієї статті; («дитина» означає будь-яку особу, що не досягла 18-річного віку) [6, с.5].

Отже, як українське законодавство, так і міжнародні норми наголошують на багатогранності явища, підкреслюючи його злочинний характер та експлуатацію через примус, обман чи використання вразливого становища жертв. У Протоколі ООН особлива увага приділяється необхідності посилення захисту вразливих груп, тоді як національний закон України деталізує форми залежностей, що характерні для українського контексту. Наведені вище визначення створюють правову основу для протидії торгівлі людьми та є ключовими для соціальної роботи, спрямованої на протидію цьому явищу.

1.1.2. Види торгівлі людьми

Торгівля людьми охоплює різні форми експлуатації, які, як уже було з'ясовано, корелюють залежно від мети злочинця і вразливості жертв. Торгівля людьми може мати такі форми:

1. Сексуальна експлуатація, яка може включати експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, зокрема використання у виробництві порнографії, сексуальний туризм, примусові або підневільні шлюби, шлюби за змовою або за винагороду третім особам, тимчасові шлюби з метою народження дитини тощо;

2. Трудова експлуатація, зокрема підневільна праця в домашньому господарстві, роботи з важкими умовами праці, у сільському господарстві, будівництві тощо;

3. Примусова участь у збройних конфліктах;

4. Протизаконне вилучення органів та використання особи для проведення дослідів;

5. Використання в жебрацтві та злочинній діяльності тощо [2].

Важливим уточненням є те, що часто експлуатація може бути комбінованою і включати не один вид. Отже, торгівля людьми охоплює широкий спектр форм експлуатації, а комбінації цих форм, особливо серед жінок і дітей, ускладнюють виявлення жертв та надання їм кваліфікованої допомоги.

1.1.3. Історичний контекст торгівлі людьми

Не менш важливим зауваженням в контексті соціальної роботи є те, що витоки торгівлі людьми сягають глибокого минулого історії людства. У багатьох стародавніх державах, зокрема, Рим і Єгипет людей перетворювали на рабів через війни або борги, в час перших цивілізацій на близькому сході існували закони, що регулювали рабство. Поневолення було частиною соціально-економічного ладу, що цілком спокійно співіснувало одночасно з розвиненим мистецтвом, культурою, літературою стародавніх держав. Потім же у XV-XIX століттях, розгорнулася інша торгівля людьми, трансатлантична —

мільйони африканців були насильно вивезені до Америки, що заклало витoki подальших проблем. Музей рабства у Великій Британії надає такі оцінки: близько 12,5 мільйона осіб перетнули Атлантику як раби, а понад 2 мільйони загинули в дорозі [22]. Безумовно страшні цифри жертв в час, коли не існувало ефективної протидії торгівлі людьми.

Міжнародне право формувало механізми боротьби з цим явищем протягом довгого часу. Наприклад, у 2000 році ООН ухвалила Палермський протокол, який визначає торгівлю людьми як серйозний злочин і головне зобов'язує держави боротися з ним [33].

В Україні проблема торгівлі людьми загострилася після 1991 року, адже, на початковому етапі після відновлення незалежності ми стикнулися з безліччю проблем. Відсутність сталого економічного розвитку, соціальна нерівність, поява прошарку олігархіату, високий рівень безробіття і трудова міграція створили передумови для експлуатації, що на жаль є цілком природним для багатьох країн в подібних ситуаціях. Дані Міжнародної організації з міграції наголошують, з 2000 року понад 18 000 осіб отримали статус постраждалих від торгівлі людьми та допомогу [29].

Зараз же, коли Інтернет став невід'ємною частиною нашого життя все частіше злодії використовують онлайн шахрайство, фейкові оголошення, сайти знайомств і соціальні мережі для вербування жертв. Офіційні дані UNODC надають нам наступну статистику: 46 % усіх виявлених випадків у Європі пов'язані з сексуальною експлуатацією, і понад 90 % жертв — жінки та дівчата [56].

Таким чином, торгівля людьми це явище, що супроводжувало людство протягом усієї історії, згодом еволюціонувало з огляду на технології і доступність для вербування жертв. Саме завдяки історичному контексту мимаємо змогу побачити, як економічна нестабільність, збройні конфлікти та цифрові технології сприяють появі і трансформації методів вербування. Підсумовуючи написане вище, саме цей комплекс факторів дозволяє фахівцям розробляти нові ефективні методи протидії торгівлі людьми.

1.1.4. Ситуація з торгівлею людьми в сучасній Україні

Ми не можемо сказати, що ситуація в Україні до початку повномасштабного вторгнення РФ була стабільною, ми мали глибокі проблеми з торгівлею людьми, які лише посилювалися. Щорічно жертвами сучасних форм рабства стають мільйони людей, що свідчить про масштабність цього явища[43]. Згідно з даними ЮНІСЕФ, понад 1,2 мільйона дітей щорічно потрапляють у ситуації, пов'язані з торгівлею людьми [21, с. 25].

Офіційна статистика Європейської комісії у Третньому звіті про боротьбу з торгівлею людьми (2018–2020 рр.) надає змогу оцінити відсоткове співвідношення: серед постраждалих у ЄС 72 % — жінки та дівчата, 22 % — діти, а 60 % постраждали від сексуальної експлуатації[43].

Проблема в Україні так само залишається критичною. Ще до початку повномасштабної війни наша держава посідала 49-те місце у світовому рейтингу поширеності сучасного рабства, що є доволі красномовним. Міжнародна організація з міграції (МОМ) наголошує: з 1991 року понад 260 тисяч українців стали жертвами торгівлі людьми. Переважна більшість постраждалих у 2021 році зазнала трудової експлуатації (91 %), а основними країнами призначення були Польща, Росія та сама Україна [там же].

Повномасштабна війна ж лише посилила ті проблеми в сфері протидії торгівлі людьми, які наша країна мала, зокрема понад 5,5 мільйона українців виїхали за кордон лише до травня 2022 року [там же]. Серед них жінки та діти, які перебувають у стані евакуації або переміщення, особливо вразливі до злочинних схем торгівлі людьми.

Громадська організація «Ла Страда-Україна», яка надає безкоштовну психологічну допомогу повідомляє, що у період з січня по березень 2022 року на гарячу лінію надійшли численні звернення щодо працевлаштування за кордоном (20,4 %), укладення шлюбів з іноземцями (33,2 %), а також випадків зникнення за кордоном (18 %)[там же].

В таких умовах особливо небезпечною ситуація лишається для дітей. Наприклад, з 24 лютого по 25 березня 2022 року лише на кордоні з Румунією було виявлено понад 500 таких дітей [там же].

Отже, торгівля людьми є складним і багатогранним явищем, що становить серйозну загрозу основним правам людини, таким як свобода, гідність і безпека і розглядати його диференційовано від інших чинників, зокрема, соціально-економічних і культурних є помилковим. Ті визначення, які містяться в українському законодавстві та Протоколі ООН 2000 року, чітко підкреслюють злочинний характер цього явища і його аморальність і антигуманістичну природу. Сама по собі торгівля людьми включає різні форми експлуатації, зокрема сексуальну, трудову, навіть незаконне вилучення органів і примус до участі у збройних конфліктах, що ми бачимо на прикладі армії РФ, куди потрапляють українці з окупованих територій, іноземці, що перебували в РФ, це є лише зайвим доказом тоталітаризму природи РФ.

В нашій же країні ця проблема набула особливої гостроти після здобуття незалежності у 1991 році через низку факторів, серед яких головні ми виділимо це-економічна нестабільність і трудова міграція. З початком повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році ситуація погіршилася через гуманітарну кризу та збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб. Про масштаб і характер цієї проблеми свідчать дані Міжнародної організації з міграції: у 2024 році значна частина жертв торгівлі людьми, серед яких 21% внутрішньо переміщених осіб, потребувала допомоги.

Як вже зрозуміло з історичного контексту торгівля людьми еволюціонувало від банального і неприхованого рабства до складних сучасних схем в мережі Інтернет.

В той же час, саме соціальна робота відіграє надзвичайно важливу роль у боротьбі з торгівлею людьми, допомагаючи виявляти постраждалих, надавати психологічну, юридичну та соціальну підтримку, а також координуючи дії з міжнародними організаціями, такими як МОМ і ЮНІСЕФ. Для ефективної протидії потрібно комплексно підходити до проблеми, впроваджувати

превентивні заходи, підвищувати рівень обізнаності населення і вдосконалювати законодавство. Подальший аналіз ситуації в Україні в умовах війни допоможе розробити цільові стратегії захисту вразливих груп і запобігання торгівлі людьми.

1.2. Порівняльний аналіз проблеми торгівлі людьми у зарубіжному та вітчизняному досвіді

Торгівля людьми, як вже було з'ясовано є глобальною проблемою, яка проявляється по різному, в залежності соціально-економічних культурних та політичних особливостей країн. Задля того щоб можна було створити ефективну соціальну роботу в протидії торгівлі людьми є необхідним визначити і проаналізувати, як міжнародний досвід так і український досвід. Таке порівняння дозволяє виявити спільні риси або ж відмінності, та можливість обміну досвідом, адже в Україні першочергово проблема торгівлі загострилася і пов'язується з війною, в той же час в інших країнах це може бути спричинено міграцією, економічною нестабільністю. У цьому підпункті буде розглянуто аспекти торгівлі людьми, які є ключовими у зарубіжному та вітчизняному контексті, метою є порівняння підходів до вирішення проблеми торгівлі людьми в Україні та за кордоном, щоб визначити ефективні стратегії для соціальної роботи.

1.2.1. Масштаби та контекст торгівлі людьми

У країнах Європи, США, Австралії чи Азії торгівля людьми є надзвичайно поширеним явищем, які охоплюють різні форми експлуатації. Масштаб поширення цієї проблеми в високорозвинених країнах є насправді великим і критичним, ось дані, які дають змогу оцінити кількість жертв: 14 145 постраждалих від торгівлі людьми було зареєстровано в країнах – членах Європейського Союзу у 2018–2020 рр.[43]. Варто зазначити, що статистичні дані торгівлі людьми в Україні були високими за наявними джерелами. За 2013 рік органами прокуратури обліковано 267 випадків незаконного позбавлення волі або викрадення людини, у 2014 зареєстровано 1925, у 2015-807, у 2016-

536, у 2017-503, у 2018-558, у 2019 р.-518 таких злочинів. Таким чином, у 2013 та 2018 рр. кількість зареєстрованих випадків незаконного позбавлення волі або викрадення людини перевищувала чисельність облікованих за цей рік випадків торгівлі людьми удвічі, у 2016-майже вп'ятеро, у 2015-у понад сім разів, а у 2014-у понад шістнадцять (!) разів. І лише в 2017 та 2019 рр. кількісна різниця між цими злочинами не була настільки разючою[4, с.3].Окрім цього варто зважати, що до повномасштабної війни на окупованих територіях Донецької і Луганської області торгівля людьми, концтабори, катівні стали системними для цивільного населення, що було цілеспрямованою політикою бойовиків на чолі з Гіркіним-Стрелковим і кураторами з ФСБ.

У березні 2017 р. заступник міністра закордонних справ України Сергій Кислиця під час відкритих дебатів Ради безпеки ООН в Нью-Йорку на тему: «Торгівля людьми в умовах конфліктів: примусова праця, рабство та інші аналогічні практики» заявив: «Три роки російської агресії проти України призвели до збільшення ризиків, пов'язаних з торгівлею людьми в Україні. Ми також бачимо численні випадки торгівлі людьми та примусової праці навіть рабства в окремих районах Донецької і Луганської областей, які перебувають поза контролем українського уряду»[4, с.2]

1.2.2.Вразливі групи населення та форми їх експлуатації

Проаналізувавши дані про тих, хто постраждав від торгівлі людьми в зарубіжних країнах і в Україні ми можемо виявити специфіку вразливих груп і форм експлуатації, що безпосередньо впливає на організацію соціальної роботи.

Як вже було з'ясовано в країнах Європейського Союзу основними групами, що є вразливими і піддаються експлуатації це жінки і дівчата, для США характерним є залучення мігрантів без документів до праці в сільському господарстві, будівництві[56]. В країнах Азії же експлуатації піддаються діти, які стають залучені наприклад в текстильній промисловості. Також можуть залучатися неповнолітні через онлайн-платформи. Загалом же спільною рисою в українському досвіді і зарубіжному, ми можемо відзначити, що в економічно

розвинених країнах торгівля людьми часто пов'язана з глобальними міграційними процесами, що створює попит на дешеву робочу силу чи сексуальні послуги. В той же час в Україні на нашу думку ключовим фактором є гуманітарна криза, яка в свою чергу була спричинена війною, що створює ризики для внутрішньо переміщених осіб. Потребує уточнення те, що в зарубіжних країнах може переважати сексуальна експлуатація в міських центрах, а в Україні, домінуючою залишається трудова міграція серед чоловіків.

1.2.3.Закордонний досвід у сфері протидії торгівлі людьми

Організація соціальної роботи у сфері протидії торгівлі людьми в зарубіжних країнах характеризується розвиненою інфраструктурою та міжвідомчим підходом, що дозволяє ефективно виявляти, захищати та реабілітовувати жертв. Однією з ключових моделей є ЗР-парадигма (prevention, protection, prosecution), розроблена в США в рамках TraffickingVictimsProtectionAct (2000), яка включає превенцію через освітні кампанії, захист жертв через надання притулку та юридичної допомоги, а також кримінальне переслідування злочинців. Ця модель застосовується в багатьох країнах, зокрема в ЄС, де Директива 2011/36/ЄС встановлює стандарти для міждисциплінарної співпраці, поєднуючи соціальні служби, поліцію та медичні установи для комплексного реагування(таблиця 2.1).

У Німеччині діє мережа консультаційних центрів (Beratungsstellen), які надають психологічну, юридичну та соціальну підтримку жертвам торгівлі людьми. Ці центри тісно співпрацюють з поліцією та імміграційними службами, забезпечуючи швидке реагування на випадки експлуатації, а також програми реінтеграції, що включають професійне навчання та працевлаштування. У Нідерландах модель «CoordinatedApproach» об'єднує державні установи, НУО та правоохоронців для ідентифікації жертв і надання допомоги, з акцентом на захист свідків. У Великобританії ModernSlaveryAct (2015) впроваджує модель, де соціальні служби координують з поліцією для створення гарячих ліній і тимчасових притулків.

Ганна Слосанська дає таку характеристику: «громадські центри (CommunityCenters), які активно діють в громадах Великобританії, Канади, Німеччині, США, Франції, Швейцарії і працюють із різними категоріями населення в плані організації їхнього навчання, дозвілля та оздоровлення; сімейні центри (FamilyCenters), діяльність яких спрямована на зміцнення внутрішньо сімейних стосунків між дорослими і дітьми, створення атмосфери довіри, взаєморозуміння і підтримки, попередження і розв'язання конфліктів у родині. Діють такі центри в Австрії, Угорщині та Німеччині; інформаційні центри, які функціонують в Австрії з метою надання соціальної, психологічної та педагогічної допомоги підліткам в кризових ситуаціях; центри громадського виховання (CommunityEducationCenters), які з'являються на початку 80-х років у Великій Британії та спільно із молодіжними організаціями працюють з метою соціалізації підлітків та молоді через організацію та проведення різноманітних соціально-культурних заходів; культурно-дозвіллеві центри, які активно функціонують у Франції. Їхня діяльність спрямована на саморозвиток молодих людей через залучення їх до різних видів творчої роботи: ліплення, театрального мистецтва, живопису, співу тощо; різноманітні клуби та гуртки за інтересами, які є надбанням ХХ століття таких країн як Данія, Польщі, США, Швеції. Вони працюють з метою задоволення різноманітних потреб та інтересів (музичних, художніх, поведінкових, спортивних, дозвіллевих, освітніх) різних верств та вікових категорій населення за місцем їхнього проживання»[42, с.28-29].

Таким чином ми бачимо, що в зарубіжних країнах підхід до роботи з населенням, має цілком комплексний підхід, який спрямований на інформування населення, на підтримку його психологічного стану, обізнаності в різних сферах, культурному дозвіллі. Саме впровадження подібних центрів в Україні, якісна інтеграція, поєднання декількох категорій роботи може забезпечити довготривалий успіх. Важливим є те, що протидія торгівлі людьми може реалізовуватися в тісній співпраці неурядових організацій і державних відомств, волонтерські проекти і їхнє фінансування з міського бюджету або

міжнародні гранти, що забезпечить результат, який охопить велику кількість людей з різних соціальних верств.

1.2.4. Соціальна робота в сфері протидії торгівлі людьми в Україні

Протидія такому проблемному явищу, яким є торгівля людьми в Україні першочергово зумовлена війною, з усіма наслідками, які з цього випливають. Узагальнюючи ті причини появи торгівлі людьми, які ми описали вище ми можемо визначити наступне: Торгівля людьми в Україні з'явилася як наслідок зростання безробіття, зниження асигнувань на програми соціального захисту, зубожіння населення. Низький рівень життя штовхає громадян на пошуки роботи за кордоном, навіть без знання місцевого законодавства, мови, кваліфікації, на нелегальних умовах, що водночас зумовлює їх потрапляння до груп ризику. Таким чином, торгівля людьми становить значну суспільну небезпеку[2, с.25].

Говорячи про нашу новітню історію, дослідниця Ганна Слезанська характеризує початок 21-го століття, як новий етап становлення соціальної роботи в громаді, адже, децентралізація надала відповідальність за вирішення різних питань і таких як соціальна робота на територіальну громаду[42]. З огляду на тенденцію, яка активно розвивалася протягом останніх 10 років ми бачимо активну взаємодію локальних громадських організацій з міжнародними, що являє собою написання проєктів, отримання грантів для реалізації соціальної роботи, що і включає в себе протидію торгівлі людьми. Загалом, як вже і було з'ясовано характер торгівлі людьми має схожі риси в усьому світі, але він може корелюватися від регіональних, культурних особливостей і від тих джерел, що описують торгівлю людьми, наприклад, говорячи про Україну до початку війни на перше місце ставили економічні чинники, а після початку війни ключовим став чинник війни на території України. Для розуміння контексту ситуації варто привести данні, що стосувалися торгівлі людьми: Протягом останнього десятиліття МОМ фіксує зміну кількісних показників сексуальної і трудової експлуатації. Так, якщо у 2009 році кількість зареєстрованих МОМ випадків сексуальної експлуатації становила 51%, а

трудоваї-44%, то в 2018-му ситуація змінилася кардинально: 7% становила сексуальна експлуатація, 86%-трудова. При цьому частка інших форм експлуатації людини незмінно залишається незначною[4, с. 6]

Говорячи про протидію торгівлі людьми, яка практикується в Україні ключовим фактором є або відсутність, або недостатня кількість ресурсів для реалізацій програм, подібних до закордонних, адже, всі вони мають фінансування. Попри це в Україні є: центри соціально-психологічної допомоги, соціальні центри матері і дитини, соціальні гуртожитки, усі вони характеризуються тим, що надають притулок для постраждалих осіб. Ці центри координують і надають допомогу, співпрацюють як з українськими так і зарубіжними громадськими організаціями. Варто зазначити, що багато з подібних організацій припинили надання допомоги на сході України, де ведуться бойові дії.

1.2.5. Міжнародна співпраця у протидії торгівлі людьми

Говорячи про таку сферу, як торгівля людьми є надзвичайно необхідним якісна і головне комплексна міжнародна співпраця з метою першочергово запобігання експлуатації і в той же час надання всеохоплюючої допомоги жертвам. Про міжнародні конвенції і протоколи, які визначають торгівлю людьми вже було написано вище. Саме активне міжнародне співробітництво і є ефективним контрзаходом. В країнах Європи і Сполучених Штатах Америки підтримують громадські організації з метою протидії торгівлі людьми, особливо, це стосується роботи таких організацій в країнах Африки. На території України ситуація з цим гірше: «Російська окупація стала на заваді українській владі, НУО та міжнародним організаціям у виявленні потерпілих на окупованих Росією територіях та наданні їм послуг з допомоги»[19, с. 6]. Плідно ведеться робота, наприклад, ЮНІСЕФ з метою створення майданчиків для проведення тренінгів з метою підвищення обізнаності людей і їхнього інформування стосовно торгівлі людьми. Необхідним є міжнародна консолідація з метою протидії торгівлі людьми, адже, торгівля людьми визнана глобальною проблемою. Важливим для України є інтеграція в європейську

спільноту з метою залучення ресурсів, в першу чергу, фінансових, для реалізації проектів, що є цілком стандартною практикою.

Фінансування дозволяє функціонувати гарячим лініям, які надають безкоштовні консультації, громадським організаціям, що реалізують безкоштовні проекти для відвідувачів, отримуючи, гроші за надання допомоги вразливим верствам населення. Окрім цього є важливим специфічний досвід, що може використовуватися в різних регіонах світу, включно, з зонами військових конфліктів, які не вщухають і скоріше за все будуть лише поповнюватися. За останній час великою зоною нестабільності є Газа і Сирія, де цивільне населення піддається різним формам експлуатації, в Газі вже є ознаки гуманітарної катастрофи, в Сирії за допомоги нового уряду почалися масові гоніння на християн. Безліч людей зникає безвісти, піддаючись, експлуатації. В контексті цього варто наголосити, що проводиться така сама політика, як на окупованих Росією територіях, не допускаються міжнародні організації і волонтери для допомоги населення, знову ж таки, суто по політичним причинам.

Отже таким чином ми можемо з вами зробити висновок, що міжнародна співпраця є необхідною, в такому проблемному питанні, як протидія торгівлі людьми, але вона потребує залучення колосальних ресурсів і допомогу держав для реалізації всіх необхідних проектів і в той же час ми можемо спостерігати абсолютно недієву реакцію міжнародного суспільства і організацій на ті виклики, що є зараз в різних регіонах світу, включно, з Україною, що потребує комплексних реформ багатьох сфер.

Таким чином торгівля людьми це проблема, яка може мати різний характер за кордоном і в Україні, але спільною залишається суть порушення прав людини, часто комбіновано. Виходячи з описаної вище інформації про боротьбу з торгівлею людьми і загалом експлуатацією ми бачимо одні і ті самі передумови, що лежать в основі формування цієї проблеми, з основного ми виділимо: війну і міграцію, але попри зазначене підходи можуть кардинально відрізнятись в залежності від країни, економічних умов і соціально-політичних.

Говорячи про європейські країни чи Сполучені Штати Америки торгівля людьми в першу чергу пов'язана з процесами глобалізації, які супроводжують 21-е століття, тут проявляється сексуальна чи трудова експлуатація. В той же час для нас ключовим чинником цієї проблеми є війна. Саме війна потягла за собою цілу низку інших факторів, серед яких вимушена міграція і значний урон економіці. Отже, саме війна загострила і погіршила ситуацію в Україні в усіх сферах, а особливо в торгівлі людьми.

За кордоном, як було зазначено вище соціальна робота на всіх рівнях: протидія, інформування населення про загрози, все об'ємна допомога жертвам надається цілком злагоджено, за допомогою низки важливих об'єктів, таких як центри, які допомагають жертвам, гарячі лінії, що працюють зазвичай цілодобово, залучено великі фінансові ресурси. В зарубіжних країнах соціальні працівники тісно співпрацюють з правоохоронними органами, щоб швидко реагувати на загрози, цей ланцюг реакцій вибудований і доведений до автоматизму, що забезпечує максимально швидку і дієву реакцію на події. В той же час в Україні дуже часто громадські організації працюють в відриві від державних органів, може відчуватися недостатня кількість залучених фінансових ресурсів. Окрім цього дуже часто соціальна робота тримається лише на ініціативних і активних людях, які вмотивовані працювати. Гранично важливим в цьому аспекті є допомога міжнародних організацій. Але навіть попри всі зусилля, що докладаються і міжнародними організаціями і робітниками в Україні, цього часто буває недостатньо, особливо, на території, де ведуться активні бойові дії.

Також варто обговорити важливість превентивних заходів, адже, це попереджує потрапляння людей в умови де їх будуть експлуатувати, за кордоном є масовими інформаційні кампанії, заходи в школах, університетах, оголошення в соцмережах, все це складається в великий комплекс превентивних заходів. В Україні інформаційні кампанії теж є, але дуже часто вони не є поширеними в малих містах чи селах, або їх недостатньо, але справедливим буде зауважити, що за активної допомоги міжнародних

організацій збільшилася кількість тренінгів, які доступні для великої категорії населення.

Отже, дивлячись на закордонний досвід нам варто більше працювати над доступністю, гарячих ліній, центрів допомоги, де жертвам експлуатації була би надана повноцінна і психологічна допомога і притулок. Ключовим тут є налагодження, тісної співпраці між державними органами, українськими громадськими організаціями, і міжнародними, адже торгівля людьми це комплексне проблемне явище і боротися з цим теж варто системно і комплексно.

1.3. Сутнісний зміст, етапи і рівні протидії торгівлі людьми

Так як торгівля людьми є складним і в першу чергу соціальним явищем, яке порушує базові потреби людини воно потребує комплексного підходу до протидії. Як було вже наголошено в Україні ця проблема набула особливої гостроти через нестабільну економічність і повномасштабне вторгнення РФ у 2022-му році. Сама по собі протидія торгівлі людьми охоплює не лише правові заходи, а ще і соціальні, психологічні та превентивні ініціативи, які по перше спрямовані на захист вразливих груп, а по друге запобігання експлуатації. Метою цього підпункту є аналіз сутнісного змісту протидії торгівлі людьми, її етапів і рівнів, з акцентом на глобальній ролі соціальної роботи в Україні та її особливості в умова війни.

1.3.1. Сутнісний зміст протидії торгівлі людьми

Важливо визначити, що глибинний зміст протидії торгівлі людьми полягає у створенні системи заходів, які би забезпечили запобігання злочину, захист і реабілітацію жертв, а так само, що є ключовим, притягнення винних осіб до відповідальності. Отже, цей принцип базується на трьох основних шляхах: превенція, захист і переслідування. Варто зупинитися на кожному з них детальніше. Превенція являє собою інформування населення про ризики торгівлі людьми та підвищення обізнаності людей в цьому питанні. Наступною складовою є захист, він включає в себе надання таких категорій допомоги як: психологічна, юридична і соціальна для постраждалих. Останнім же є

переслідування, яке фокусується на виявленні винних осіб та подальшому покаранні. Попри названі вище формальні явища в Україні вони ускладнені війною, що підвищує вразливість багатьох верств населення, але першочергово внутрішньо переміщених осіб, жінок і дітей, саме ці чинники і вимагають подальшої адаптації соціальних практик до умов гуманітарної кризи. Таким чином саме соціальна робота відіграє центральну роль у реалізації кожного з перерахованих вище напрямів, забезпечує координацію між державними установами, неурядовими організаціями та міжнародними партнерами.

1.3.2.Етапи протидії торгівлі людьми

Етап превенції

Важливим є наголосити, що саме чіткі структуровані етапи протидії торгівлі людьми формують структуровану систему, яка спрямована на три ключові фактори: запобігання, захист і ліквідація явища торгівлі людьми. Отже, першим етапом є превентивні заходи, які в першу чергу мають зменшити кількість потенційних жертв шляхом підвищення обізнаності населення та усунення факторів ризику. Превенція включає в себе низку заходів: інформаційні кампанії, освітні програми, тренінги. Всі вони інформують про небезпеку шахрайських оголошень чи схем вербування осіб, серед яких популярними залишаються фіктивні пропозиції роботи та інші. Особливо актуальними такі заходи є під час війни, адже воєнні дії підсилили економічні проблеми, створила ризики для ВПО, особливо, жінок і дітей. Таким чином на етапі превентивних заходів соціальна робота відіграє провідну роль, надаючи інформацію про потенційні небезпеки[55].

Звертаючись до ситуації в Україні стосовно превенції варто сказати, що головне на чому вона зосереджена це інформування громадян про ризики торгівлі людьми через соціальні мережі, ЗМІ, медіа простір і просвітницькі заходи, серед яких можна виділити тренінги, що реалізуються за підтримки міжнародних організацій і зазвичай є безкоштовними для населення, особливо, якщо йде мова про внутрішньо переміщених осіб. Соціальні працівники проводять відкриті заходи, які загалом мають на меті підвищити обізнаність

про загрози. Потребує додаткового уточнення, що особлива увага приділяється дітям, які через війну переїхали, потребують адаптації в нових навчальних закладах і стають більш вразливими до експлуатації.. Попри названі вище чинники, які дозволяють реалізовувати грамотне інформування населення війна перешкоджає реалізації багатьох превентивних заходів, оскільки не є можливим проведення будь-якої превенції на територіях, де ведуться бойові дії. Отже, превенція є основною ефективною протидією торгівлі людьми, адже, забезпечує якісне інформування населення, пояснення загроз для вразливих груп, оскільки без інформування може зростати потенційна кількість жертв.

Етап захисту

Наступним же важливим етапом протидії торгівлі людьми є захист, який сфокусований на підтримці та реабілітації жертв. Глобально цей етап охоплює надання психологічної, юридичної, медичної, соціальної допомоги особам, які постраждали від експлуатації, що має на меті повернення їх до повноцінного життя. Важливим уточненням є те, що надання підтримки, захисту та допомоги не має залежати від готовності або здатності осіб постраждалих від торгівлі людьми співпрацювати з правоохоронними органами у рамках розслідування або кримінального судочинства[2, с.11].

В Україні ж захист жертв експлуатації має особливе значення через кризу, в першу чергу гуманітарну, яка спричинена війною, а отже підвищується вразливість внутрішньо переміщених осіб, жінок і дітей, але ще навіть до війни захист дітей в Україні був оцінений, як неналежний[19, с. 11]. Таким чином соціальна робота на даному етапі передбачає створення безпечного середовища, забезпечення консультування і сприяння реінтеграції жертв експлуатації в суспільство, Окрім перерахованих вище чинників захисту, він також включає в себе забезпечення доступу до освіти, працевлаштування, адже це є гранично важливим для відновлення гідності постраждалих і їхнього повернення до повноцінного життя.

Наразі в умовах воєнного стану захист ускладнений на території України, першочергово через обмеженість ресурсів і руйнування інфраструктури, також

варто зважати на регіони де ведуться бойові дії, вони недоступні для кваліфікованої допомоги. Окремо варто сказати про брак фінансування, соціальні працівники взаємодіють із неурядовими організаціями для надання, наприклад, тимчасового житла чи психологічної підтримки жертвам, але ресурси часто обмежені, а отже перешкоджають масштабуванню таких ініціатив. Аспектом, що потребує наголошення є індивідуальний підхід до кожної жертви, який врахує її психологічний стан і певні потреби, що можуть бути специфічними, зокрема, це важливо в випадках сексуальної чи трудової експлуатації. Таким чином захист є невід'ємною частиною торгівлі людьми, адже, без необхідної підтримки жертви все ще залишаються вразливими до повторної експлуатації, в той же час суспільство втрачає можливість повноцінної реінтеграції жертв.

Етап переслідування

Завершуючи розгляд етапів протидії торгівлі людьми варто сказати про третій – це переслідування, воно ж зосереджено на виявленні, розслідуванні і притягненні до відповідальності осіб, що причетні до злочинних схем експлуатації. Переслідування, як етап передбачає діяльність правоохоронних органів, залучення судової системи і спеціалізованих підрозділів, які спрямовані на ліквідацію мереж торгівлі людьми і не менш важливо забезпечення справедливого покарання злочинців. Попри назване вище варто уточнити наступний аспект: Аналіз емпіричної бази засвідчує, що абсолютна більшість жертв цього злочину, так само як і жертв трудової експлуатації, переймається не покаранням своїх кривдників, а в кращому разі, відшкодуванням завданої їм шкоди. Нерідко ж, отримавши певну компенсацію ще на етапі досудового розслідування, потерпілі заявляють, що не мають жодних претензій до винних, просять суд не притягати останніх до кримінальної відповідальності[4, с.5].

Правоохоронні органи можуть стикатися з проблемами, що пов'язані з нестачею ресурсів, але критичніше корупції. Окремою проблемою постає розслідування транскордонних розслідувань, адже доволі часто торгівля

людьми має вимір міжнародної проблеми. Отже, соціальна робота на даному етапі відіграє роль скоріше допоміжну, сприяє ідентифікації жертв, збору і упорядкуванню інформації для правоохоронних органів. Також на цьому етапі є можливим залучення неурядових організацій для відкритого моніторингу розслідувань того чи іншого злочину, особливо, якщо він викликав суспільний резонанс. Найважливішим аспектом в етапі захисту є повноцінний і багатошаровий захист свідків і жертв, які надають свідчення проти злочинців, оскільки саме вони часто піддаються погрозам. Таким чином ми можемо констатувати, що ефективність переслідування в першу чергу залежить від грамотної міжвідомчої взаємодії та міжнародної співпраці, що дозволяє перешкоджати торгівлі людьми, розкривати схеми експлуатації, що залучили до себе багатьох людей і відбуваються не в одній країні. Якщо ж переслідування не буде ефективним то торгівля людьми продовжить залишатися глобальною і поширеною проблемою, а відсутність результатів розслідувань підірве довіру до системи правосуддя, що в свою чергу ускладнить захист жертв.

1.3.3. Рівні протидії торгівлі людьми: міжнародний, національний, регіональний та локальний.

Важливою є реалізація протидії торгівлі людьми на чотирьох рівнях: міжнародному, національному, регіональному та локальному. Міжнародний рівень детально описаний у підпункті 1.2.5. Отже, варто приділити увагу такому чиннику, як громадський і національний рівень протидії торгівлі людьми, які передбачають залучення місцевих спільнот різного рівня і державних інституцій, що створює системні механізми боротьби з явищем торгівлі людьми. На кожному приведеному рівні варто зупинитися детальніше. Громадський рівень соціальної роботи зосереджений на підвищенні обізнаності населення через просвітницькі заходи, тренінги та створення базової локальної підтримки вразливих груп населення. Таким чином в Україні громадські ініціативи в першу чергу сфокусовані інформування про ризики експлуатації і первинну підтримку жертв. В свою чергу регіональний рівень реалізується

через обласні координаційні ради, ЦССДМ та регіональні партнерства з громадськими організаціями.

Водночас на національному рівні протидія торгівлі людьми реалізується через державні програми, що мають на меті координацію між міністерствами, правоохоронними органами та місцевими органами влади, але очевидно, що в умовах воєнного стану, який спричинений повномасштабним вторгненням Росії у 2022-му році реалізація на кожному з рівнів критично ускладнена. Руйнування інфраструктури, брак фінансування, що особливо симптоматично в регіонах, що постраждали або продовжують страждати від бойових дій. Отже, ефективність громадського та національного рівня протидії торгівлі людьми залежить від стабільного фінансування, правильної і чіткої координації, та адаптації програм до умов гуманітарної кризи, адже, це є ключовим.

Як вже було визначено протидія торгівлі людьми є багатогранною і складною стратегією, що охоплює одразу низку ключових заходів з протидії, це: етап превентивних заходів, захисту та переслідування, що також реалізується на індивідуальному, громадському, національному та міжнародних рівнях. Для покращення результативності на кожному з етапів необхідним є посилення фінансування, міжвідомчої взаємодії та міжнародної співпраці, паралельно адаптуючи заходи до умов гуманітарної кризи.

Висновки до розділу 1

Торгівля людьми, як і будь-яка експлуатація є складним соціальним явищем, що порушує базові, але в той же час фундаментальні права людини, а отже потребує комплексного підходу до протидії. Згідно аналізу ми можемо побачити, що в Україні проблема торгівлі людьми набула особливої гостроти через економічну нестабільність і гуманітарну кризу, спричинену повномасштабним вторгненням РФ. Очевидним є той факт, що воєнний стан посилив вразливість внутрішньо переміщених осіб, жінок і дітей, а це вимагає негайної і якісної адаптації до умов кризи. Порівняльний же аналіз зарубіжного і вітчизняного досвіду виявив спільні риси, з яких ми можемо виділити вплив міграційних процесів, але специфіка ситуації в Україні звісно відрізняється.

Високорозвинені країни демонструють розвинену інфраструктуру соціальної роботи через консультаційні центри та активну взаємодію, але в Україні ресурси обмежені і діяльність зосереджена на ініціативах неурядових організацій.

Протидія торгівлі людьми має декілька важливих етапів, таких як: превенція, захист і переслідування, які реалізуються на ключових рівнях, а це: індивідуальний, громадський, національний та міжнародний. Соціальна робота відіграє центральну роль, забезпечує інформування та координацію зусиль. Для підвищення ефективності в Україні необхідно підсилити матеріальне забезпечення соціальних програм, розширити інформаційні кампанії та вдосконалити міжвідомчу співпрацю. Критично важливою є міжнародна інтеграція, що включає в себе партнерство з різними організаціями. Комплексний підхід, який буде адаптований до умов воєнного часу, сприятиме захисту вразливих груп і зниженню масштабів торгівлі людьми.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ

2.1. Систематика та аналіз основних чинників, які впливають на торгівлю людьми в Україні в умовах війни

Говорячи про торгівлю людьми в Україні під час повномасштабної війни, як вже і було з'ясовано залишається стійким один і той самий факт, проблема набула особливої гостроти, адже, саме воєнний стан створює нові умови для експлуатації вразливих груп населення. Варто торкнутися систематизації і структуризації основних чинників, які впливають на торгівлю людьми, їх варто розподілити за економічними, соціальними, воєнними та гуманітарними аспектами, які найбільше посилюють ризики для дітей, жінок і внутрішньо переміщених осіб(таблиця 2.2).

Мета підпункту – класифікація чинників торгівлі людьми та визначення їхнього впливу на соціальну роботу.

Економічні чинники: основною причиною економічної нестабільності є втрата роботи через наприклад закриття підприємства, що спричинено бойовими діями і призводить до економічної нестабільності. Варто наголосити на зниженні доходів і зростанні безробіття, що змушують ВПО, особливо жінок віком 18-35 років, шукати працевлаштування за кордоном через неофіційні канали. Поширеними є шахрайські пропозиції роботи, де обіцяють швидкий зарібок, але часто це призводить до експлуатації. Досвід практичної діяльності показує, що економічна скрута підвищує довіру до неперевірених посередників, роблячи ВПО легкою мішенню для торгівлі людьми.

Воєнні дії частіше за все призводять до закриття підприємств, або їхньої релокації, а вже це в свою чергу робить вразливими ті групи населення, які не можуть продовжити працювати і таким чином є потенційними жертвами шахраїв, окрім цього воєнний чинник може включати окупацію територій, де торгівля людьми і їхня експлуатація набуває системного характеру, з

використанням насильства. **Соціальні чинники** ж охоплюють такий широкий спектр проблем, як: розлучення, дискримінація, психологічні травми, саме такі речі роблять особливо вразливими жінок і дітей до експлуатації. Одним з важливих описаних вище чинників є **гуманітарний**, він в свою чергу пов'язаний з масовим переміщенням, відсутністю житла, неможливістю надання соціальних послуг, що створює умови для шахрайських схем, які можуть мімікрувати під допомогу. Також можна зустріти більш розгорнуту типізацію, але всі перераховані нижче фактори, вкладаються в ті великі групи, що названі вище: економічна нестабільність у державі; соціальна нерівність та низький рівень життя населення; насильство в сім'ї та інші прояви гендерної нерівності; девіантна поведінка членів сім'ї (вживання алкоголю, наркотичних речовин тощо); викривлення моральних цінностей та відсутність духовних принципів певної частини населення; привабливість уявного кращого життя за кордоном та погана обізнаність українських громадян щодо можливостей працевлаштування і перебування за кордоном та їх наслідки; відсутність належної системи захисту постраждалих та системної превентивної роботи. Щодо зовнішніх причин торгівлі людьми, то серед них можна визначити такі: спрощення можливостей для подорожування; брак механізмів реалізації законів та корумпованість певних органів, які забезпечують дотримання законності; лояльність законодавства до заняття проституцією у багатьох країнах світу; інтернаціоналізація тіньової економіки; попит на низькооплачувану працю та комерційну сексуальну експлуатацію, особливо дітей; попит на працю в галузях, де основне населення не бажає працювати через низку причин, зокрема небезпечні умови праці[32, с.16]. Для ефективної протидії торгівлі людьми важливим є використання ієрархії потреб Маслоу, яка допомагає зрозуміти мотивацію вразливих груп. Першочергово варто сказати про базовий рівень (фізіологічні потреби, безпека), адже війна порушує доступ до їжі, житла та захисту, що змушує ВПО приймати ризиковані пропозиції. Ми бачимо, що соціальна робота має фокусуватися на забезпеченні базових потреб, щоб знизити вразливість. Переходячи до вищих рівнів (соціальна приналежність,

самореалізація) підтримка громад і сім'ї відіграє ключову роль. Також для профілактики торгівлі людьми важливими є соціальні інститути, такі як органи влади, релігійні організації та сім'я. В свою чергу місцеві адміністрації можуть координувати інформаційні кампанії та надавати доступ до гарячих ліній, а релігійні громади сприяти підвищенню довіри до профілактичних заходів через етичні настанови. Таким чином ми бачимо, як війна посилює торгівлю людьми, роблячи це частиною глобальної гуманітарної кризи. Соціальна робота в цих умовах має фокусуватися на ранньому виявленні ризиків[2, с.36].

2.1.1. Гуманітарні чинники торгівлі людьми

Тепер варто розглянути детальніше кожен чинник, що сприяє торгівлі людьми і потребує вирішення. Гуманітарні чинники експлуатації в умовах війни в Україні першочергово пов'язані з масовим переміщенням великих груп населення, відсутністю доступу до базових послуг і розривом соціальних інститутів. Саме повномасштабне вторгнення РФ у 2022-му році спричинило колосальну і безпрецедентну міграційну кризу, внаслідок якої мільйони українців були змушені покинути домівки. Потребує окремого наголошення, що саме внутрішньо переміщенні особи часто опиняються в ситуаціях, коли відсутність житла або роботи чи доступу до соціальних/медичних послуг, або поєднання одразу декількох факторів робить їх вразливими до експлуатації і шахрайських схем. Варто зауважити, що в умовах війни шахрайські схеми стали маскуватися під гуманітарну допомогу чи пропозицію працевлаштування, таким чином шахраї використовують відчай людей пропонуючи те, чого не існує фактично. Окремою вразливою категорією тут є діти, які втратили батьків і жінки, які подорожують самотійно, оскільки саме вони стикаються з ризиками сексуальної чи трудової експлуатації.

В названих вище умовах, що беззаперечно є складними соціальна робота має фокусуватися на створенні безпечних просторів і наданні термінової і всеохоплюючої підтримки. Попри це війна ускладнює ці зусилля на всіх рівнях через руйнування інфраструктури, брак фінансів і майже повної відсутності доступу до постраждалих регіонів. Також варто сказати, що гуманітарні

чинники також включають недостатню координацію між державними органами та неурядовими організаціями, що перешкоджає своєчасному та ефективному реагуванню. Таким чином соціальні працівники змушені працювати у умовах нестабільності, адаптуючи свої методи до швидкозмінних обставин.

Таблиця 2.1

Порівняльний аналіз моделей протидії торгівлі людьми

№	Назва країни	Моделі	Сутнісні особливості
1	США	ЗР-парадигма (TraffickingVictimsProtectionAct, 2000)	Поєднання превенції (освітні кампанії), захисту (притулки, юридична допомога) та переслідування (кримінальне розслідування); координація федеральних і місцевих служб; гарячі лінії для жертв
2	Німеччина	Консультаційні центри (Beratungsstellen)	Надання психологічної, юридичної, соціальної підтримки; співпраця з поліцією та імміграційними службами; програми реінтеграції з професійним навчанням і працевлаштуванням.
3	Нідерланди	CoordinatedApproach	Міжвідомча співпраця державних установ, НУО та правоохоронців; акцент на захисті свідків і швидкому виявленні жертв; підтримка через гарячі лінії та притулки.
4	Великобританія	Модель ModernSlaveryAct (2015)	Координація соціальних служб із поліцією; створення гарячих ліній і тимчасових притулків; просвітницькі кампанії для вразливих груп.
5	Австрія	Сімейні центри (FamilyCenters); Інформаційні центри	Зміцнення сімейних зв'язків для превенції; соціальна, психологічна та педагогічна допомога підліткам у кризових ситуаціях.
6	Франція	Культурно-дозвіллеві центри	Саморозвиток молоді через творчі програми (мистецтво, спів); превенція шляхом соціалізації та інформування.
7	Канада	Громадські центри (CommunityCenters)	Організація навчання, дозвілля, оздоровлення; підвищення обізнаності населення про ризики торгівлі людьми.
8	Швейцарія	Громадські центри (CommunityCenters)	Навчання, дозвілля, оздоровлення; інформаційні кампанії для превенції експлуатації.

9	Угорщина	Сімейні центри (FamilyCenters)	Зміцнення сімейних стосунків; превенція конфліктів і вразливості до експлуатації.
10	Данія	Клуби та гуртки за інтересами	Задоволення освітніх, спортивних, культурних потреб населення; соціалізація як превентивний захід.
11	Польща	Клуби та гуртки за інтересами	Підтримка молоді через культурні та освітні заходи; підвищення обізнаності про безпечну міграцію.
12	Швеція	Клуби та гуртки за інтересами	Соціалізація через дозвілєві та освітні програми; інформування про ризики експлуатації.

2.1.2. Соціальні кризи, як чинник торгівлі людьми

Звертаючи увагу на воєнні чинники то саме вони відіграють глобальну ключову роль у тому, що торгівля людьми зростає під час повномасштабної війни з РФ. Окупація значних територій створює середовище, де торгівля людьми набуває системного характеру при чому майже завжди з прямого заохочення і підтримки окупаційною владою чи з її мовчазної згоди. На окупованих територіях повністю відсутній контроль українських правоохоронних органів, а міжнародні організації роблять не достатньо, фіксується примусове вербування до російської армії, трудова і сексуальна експлуатація. Саме насильство і шантаж стали тими інструментами, що застосовуються окупантам для контролю населення, окрім цього це ще і перешкоджає виявленню злочинів, адже, жертвам нікуди звернутися і вони бояться. Таким чином соціальна робота стикається з серйозними викликами, адже, неможливість діяти на окупованих територіях змушує фокусуватися працівників саме на допомозі особам, які виїхали з зони бойових дій чи окупованої території[2, с. 24]. Варто окремо наголосити, що воєнні чинники включають хаотичну евакуацію, саме під час якої люди похилого віку, жінки, діти, стають вразливим через низку причин, серед основних які: втрата документів чи зв'язку з рідними.[43].

Отже, соціальні працівники мусять адаптувати свої методи роботи, співпрацювати з міжнародними організаціями для ідентифікації жертв і надання їм підтримки вже в безпечних регіонах. Варто наголосити, що саме воєнні дії створили нові форми експлуатації, такі як примусова депортація чи використання цивільних у військових цілях. Таким чином воєнні чинники створили перешкоди для протидії торгівлі людьми, що в свою чергу вимагає від соціальної роботи адаптивності та посилення координації зусиль на підконтрольних територіях.

Всі ті економічні, гуманітарні, соціальні та воєнні чинники, що були розглянуті вище суттєво ускладнюють організацію і проведення соціальної роботи в умовах війни. Реалізація програм дуже сильно ускладнена першочергово через обмеженість ресурсів, що спричинено повномасштабним вторгненням, а вже це в свою чергу змушує соціальних працівників шукати джерела фінансування з закордону, зокрема, через міжнародні гранти, що є альтернативою. Потребує наголошення, що соціальні чинники, наприклад, психологічні травми і руйнування сімей, вимагають від фахівців посиленої підготовки для роботи з ПТСР, але доволі часто брак кваліфікованих кадрів ускладнює надання якісної і своєчасної психологічної допомоги. Масове переміщення населення, яке ми віднесемо до гуманітарних чинників, створюють потреби в мобільних групах соціальної роботи, які могли би оперативно реагувати на потреби ВПО у різних регіонах, що до речі і активно впроваджується в Україні за підтримки міжнародних організацій. Воєнні чинники, такі як окупація територій і обмежений доступ до постраждалих осіб змушують соціальних працівників адаптувати методи роботи, зосереджуючись вже на підконтрольних територіях. Це може включати в себе наприклад створення тимчасових притулків і координацію з неурядовими організаціями для забезпечення хоча би базових потреб жертв. Масштабуванню таких ініціатив перешкоджає руйнування інфраструктури та небезпека в зонах бойових дій. В таких умовах соціальна робота потребує гнучкості та швидкого реагування в співпраці з міжнародними партнерами для обміну досвідом і

ресурсами. Вирішення кожного проблемного питання, що ми зараз розглянули вимагає розробки адаптивних стратегій, які враховують специфіку воєнного часу, а також посилення інформаційних кампаній і створення безпечних каналів для працевлаштування і міграції.

Соціальна робота потребує адаптації стратегій для того, щоб ефективно протидіяти торгівлі людьми в Україні в умовах війни, варто урахувати економічні, соціальні, гуманітарні та воєнні чинники. Першочерговою необхідністю є розширення доступу до інформаційних кампаній з використанням цифрових платформ та локальних мереж для інформування вразливих груп, в тому числі внутрішньо переміщених осіб, про ризики торгівлі людьми[2, с.122]. Після цього має бути посилена міжвідомча координація між державними установами, неурядовими організаціями та міжнародними партнерами, що в свою чергу забезпечить швидке реагування на випадки торгівлі людьми.

Надання підтримки в зонах наближених до бойових дій можливе завдяки створенню мобільних груп соціальної роботи. Важливим тут є залучення міжнародного досвіду та фінансування для створення тимчасових притулків і центрів психологічної реабілітації. Окрім перерахованого вище необхідно вдосконалювати згідно потреб саму підготовку соціальних працівників для роботи з посттравматичними розладами, які є поширеними серед жертв. В той же час в умовах окупації окремих територій соціальна робота має сфокусуватися на моніторингу міграційних потоків і спільній роботі з міжнародними організаціями для ідентифікації жертв. Всі названі рекомендації дозволять адаптувати соціальну роботу до викликів війни, підвищити її результативність у запобіганні експлуатації і підтримці постраждалих осіб.

2.1.3.Інформаційно-просвітницький чинник

В умовах війни саме інформаційні кампанії відіграють ключову роль у протидії торгівлі людьми. Вони ж спрямовані на підвищення обізнаності і інформування населення про ті ризики експлуатації, що є найбільш

поширеними в даний час, зокрема, увага приділяється внутрішньо переміщеним особам, жінкам і дітям, які є найбільш вразливими, як вже і було з'ясовано. Інформаційні кампанії включають в себе поширення інформації через соціальні мережі, медіа, освітні програми і тренінги, які пояснюють шахрайські схеми вербування, що становлять загрозу. Отже на цьому етапі соціальна робота зосереджена на в першу чергу інформуванні про безпечні канали міграції, працевлаштування, що в свою чергу допомагає зменшити уразливість населення[32, с.37].

В умовах війни інформаційні кампанії, як і будь які інші заходи на всіх етапах стикаються з обмеженнями, що вже були названі, це і недоступність окупованих територій, проблеми з комунікаційною інфраструктурою. Соціальні працівники в той же час співпрацюють із неурядовими організаціями та міжнародними партнерами, такими як МОМ, для організації просвітницьких заходів, що орієнтовані на вразливі групи населення. Варто окремо сказати, що особлива увага приділяється дітям і молоді, адже через війну і переміщення вони часто втрачають доступ до повноцінної освіти та стають потенційними жертвами вербувальників. Ефективність кампаній залежить від їхньої доступності і наприклад в сільських і віддалених регіонах інформація часто не є широкодоступною і поширюється недостатньо, отже варто приділяти більше уваги саме таким територіям. Для подолання всіх озвучених вище викликів необхідно адаптувати кампанії до умов війни, використовувати локальні ініціативи, щоб охопити якомога більше людей.

Говорячи про аналіз чинників, що спричиняють торгівлю людьми в умовах війни, ми бачимо комплексність, яка охоплює соціальні, гуманітарні, воєнні та економічні аспекти. Саме безробіття і економічна нестабільність змушують громадян шукати роботу через неперевірені джерела, в той же час соціальні чинники, такі як психологічні травми і руйнування сімей, підвищують вразливість жінок і дітей. Гуманітарна криза, в свою чергу пов'язана з масовим переміщенням і це ускладнює доступ до базових послуг, створює умови для шахрайських схем. Воєнні чинники серед яких окупація та насильство,

сприяють системній експлуатації на територіях, що окуповані і є неконтрольованими, а це обмежує соціальну роботу.

Отже, ці чинники створюють значні виклики для соціальних працівників, які в першу чергу стикаються з нестачею ресурсів, руйнуванням інфраструктури, часто відсутністю доступу до постраждалих. Важливими інструментами є інформаційні кампанії та мобільні групи підтримки для протидії експлуатації, однак, як вже згадувалося, їхня активність залежить від фінансування та координації зусиль. Рекомендації ж включають в себе посилення міжвідомчої взаємодії, розширення цифрових платформ для інформування та залучення міжнародного досвіду. Соціальній роботі необхідна гнучкість і адаптивність, щоб швидко реагувати на швидкозмінні обставини, таким чином забезпечуючи захист вразливих груп населення і запобігання експлуатації. Системний підхід до протидії торгівлі людьми в Україні потребує комплексної адаптації до контексту війни, що наразі є ключовим для зниження цього явища.

Таблиця 2.2

Систематика груп чинників, які зумовлюють торгівлю людьми

№	Назва чинника	Опис	Вплив на торгівлю людьми
1	Економічні	Втрата роботи, зниження доходів, загальна нестабільність, закриття чи релокація підприємств через воєнні дії.	Змушує людей шукати роботу за кордоном через неперевірені джерела, підвищує вразливість до шахрайських схем, посилює бідність
2	Соціальні	Розлучення сімей, дискримінація, психологічні травми, насильство в сім'ї, девіантна поведінка (алкоголізм, наркозалежність), викривлення моральних цінностей.	Збільшує вразливість жінок і дітей до експлуатації, знижує здатність оцінювати ризики, сприяє потраплянню в небезпечні ситуації.
3	Гуманітарні	Масове переміщення населення, відсутність житла, обмежений доступ до соціальних і медичних послуг, шахрайські схеми під виглядом гуманітарної допомоги.	Створює умови для вербування через відчай, ускладнює моніторинг вразливих груп, підвищує ризики для ВПО.

4	Кризові (воєнні)	Окупація територій, насильство, шантаж, відсутність контролю правоохоронних органів на окупованих територіях.	Сприяє системній експлуатації, ускладнює ідентифікацію жертв і надання допомоги, створює нові форми експлуатації (примусова депортація).
5	Міграційні	Спрощення подорожей, корумпованість, лояльність законодавства до проституції в інших країнах, попит на низькооплачувану працю та сексуальну експлуатацію.	Підвищує транскордонну торгівлю людьми, ускладнює захист через слабкі правові механізми, стимулює попит на експлуатацію.

2.2. Сучасні міждисциплінарні моделі протидії торгівлі людьми

Використання міждисциплінарних моделей, які інтегрують зусилля соціальних працівників, медичних фахівців, освіта, економіка, юристів, політика, а також правоохоронних органів і міжнародних організацій було необхідно для ефективною протидії торгівлі людьми завжди, але саме під час повномасштабного вторгнення РФ це набуває особливого значення. Метою цього підpunkту є аналіз сучасних міждисциплінарних підходів, їхньої структури та ефективності. Фундаментом міждисциплінарних моделей є комплексний підхід, що поєднує превенцію, захист і переслідування, які є адаптованими для гуманітарної кризи, що спричинена воєнними діями[27, с.3].

2.2.1.Сутність міждисциплінарних моделей

Передбачаючи скоординовану взаємодію різних секторів міждисциплінарні моделі спрямовані на всебічну підтримку жертв і запобігання експлуатації. Центральним питанням таких моделей є – співпраця між соціальними службами, які надають психологічну та соціальну допомогу, правоохоронними органами, які відповідальні за розслідування і медичними установами, що забезпечують фізичне відновлення постраждалих. Через масове переміщення населення та зростання вразливості груп ризику, таких як внутрішньо переміщені особи, жінки та діти, ці моделі є необхідними. Під час

воєнного стану ускладнена координація через обмеженість ресурсів і недоступність окупованих територій. Таким чином ми бачимо, що соціальна робота відіграє ключову роль у цих моделях, забезпечуючи зв'язок між різними учасниками і не менш важливо сприяючи ідентифікації жертв. Саме міждисциплінарний підхід дозволяє створювати гнучкі стратегії, які враховують психологічні, правові та соціальні аспекти, що є критично важливим для протидії торгівлі людьми в умовах війни[38, с.13].

2.2.2. Структура міждисциплінарних моделей

Міждисциплінарні моделі протидії експлуатації і торгівлі людьми базуються на чіткій структурі, яка об'єднує зусилля різних фахівців для комплексного реагування на проблеми, що виникають, ключового значення це набуває під час війни. Як вже і було розглянуто вище основними учасниками є соціальні працівники, правоохоронні органи, медичні фахівці та юристи, кожен з яких виконує окремі специфічні функції. Соціальні працівники першочергово відповідають за низку таких питань, як: ідентифікація жертв, надання психологічної підтримки постраждалим так координація реабілітаційних програм, які є надзвичайно важливими. Правоохоронні органи в свою чергу зосереджені на розслідуванні злочинів, виявленню цілих мереж торгівлі людьми та забезпечення свідків, але і цей фактор ускладнено в умовах війни, через неможливість роботи на окупованих територіях. Медичні фахівці спрямовують свої зусилля на відновлення жертв, зокрема тих, хто зазнав сексуального та/або фізичного насильства. Юристи надають правову допомогу, сприяючи захисту прав постраждалих осіб і притягненню до відповідальності винних. Варто наголосити, що структура моделей має під собою створення координаційних центрів, які могли би об'єднати всі ці сектори для своєчасного обміну інформацією та швидкого реагування[49, с.17]. В Україні ж війна, як основний фактор, що обмежує функціонування таких центрів через руйнування інфраструктури та брак ресурсів, а значить це вимагає адаптації до кризи. Соціальна робота в свою чергу виступає сполучною ланкою, яка забезпечує комунікацію між учасниками та підтримку вразливих груп. Уточнення

потребує той факт, що ефективність структури залежить від чіткої координації та залученні міжнародних партнерів для посилення ресурсної бази, що є ключовим для протидії торгівлі людьми в умовах війни.

2.2.3. Приклади міждисциплінарних моделей у зарубіжному досвіді

Розглядаючи міждисциплінарні моделі протидії торгівлі людьми, які застосовуються в зарубіжних країнах, ми можемо побачити ефективність, яку вони демонструють завдяки інтеграції зусиль різних секторів. У Німеччині функціонує модель консультаційних центрів, які об'єднують соціальних працівників, правоохоронців і медичних фахівців, що дозволяє надати комплексну підтримку жертвам. Саме такі центри координують психологічну, юридичну та медичну допомогу, а також співпрацюють із поліцією для швидкого реагування на випадки експлуатації. У Нідерландах міждисциплінарна модель включає спеціалізовані команди, які вже поєднують зусилля державних установ і неурядових організацій для ідентифікації жертв і що не менш важливо, забезпечення їхньої безпеки. Використання протоколів обміну інформацією такими командами, дозволяє оперативно виявляти транскордонні злочинні мережі. В Іспанії організовано 16 таких будинків-інтернатів, де тимчасово поселяються жінки разом з дітьми, аби уникнути психофізичних травм. Тут вони проводять від трьох до шести місяців, користуючись допомогою психологів, адвокатів, педагогів, соціальних працівників[46, с.96].

Варто окремо поговорити про США, в цій країні діє модель «TaskForce», яка об'єднує федеральні агентства, місцеві правоохоронні органи та соціальні служби для боротьби з торгівлею людьми[46, с.80]. Така модель передбачає проведення регулярних тренінгів для фахівців і створення гарячих ліній для боротьби з торгівлею людьми. В країнах Африки ситуація відрізняється, наприклад, у Нігерії, міждисциплінарні підходи зосереджені в основному на співпраці з місцевими громадами та міжнародними організаціями для превенції та реабілітації, ключовим є той чинник, що ці моделі адаптовані для локальних умов, серед яких провідним є економічна нестабільність і успіх програм

залежить від регулярного фінансування, що є гранично складним процесом для більшості країн Африки. Ми можемо зазначити, що зарубіжний досвід підкреслює важливість і напевно ключову роль в чіткій координації та залученні громад до превентивних заходів. Для України такі моделі можуть слугувати орієнтиром для адаптації міждисциплінарних підходів до умов війни, адже необхідна адаптивність, гнучкість і посилена співпраця з міжнародними партнерами.

2.2.4. Застосування міждисциплінарних моделей в Україні в умовах війни

В умовах війни в Україні застосування міждисциплінарних моделей протидії торгівлі людьми потребує адаптації суто до наших умов гуманітарної кризи та воєнного стану. Реалізація таких моделей стає можливою через співпрацю соціальних служб, правоохоронних органів, медичних установ і неурядових організацій, таких як «Ла Страда-Україна». Розбираючи це питання детальніше то ми побачимо, що соціальні працівники відіграють провідну роль у виявленні жертв, потім надаючи психологічну підтримку і координуючи їхню подальшу реінтеграцію. Розслідуванням злочинів займаються правоохоронні органи, але і вони мають ускладнення і обмеження через недоступність окупованих територій. Медичні фахівці займаються подальшим доглядом за постраждалими, зокрема тими, хто зазнав фізичного чи сексуального насильства, а юристи в свою чергу допомагають захисту цих жертв з точки зору закону.

Ключовою ланкою в цьому ланцюгу є створення координаційних центрів, які могли би об'єднати зусилля всіх учасників, для швидкого реагування. Є цілком ймовірним такий варіант: гарячі лінії підтримувані міжнародними організаціями, надають консультаційні послуги і спрямовують жертв далі, до відповідних служб. Важливим фактором, що створює тут перешкоди є війна, сюди входить і руйнування інфраструктури, нестача фінансування та небезпека роботи в зоні бойових дій, отже, ефективність моделей зменшується. В Україні соціальна робота зосереджена на підтримці

внутрішньо переміщених осіб, які є найбільш вразливими до експлуатації. Таким чином ми бачимо, що застосування міждисциплінарних підходів потребує посилення співпраці з міжнародними партнерами, зокрема МОМ, для обміну досвідом і залучення додаткових ресурсів. Все перераховане вище дозволяє адаптувати моделі до умов війни, забезпечити комплексний захист і подальшу підтримку постраждалих.

2.2.5. Виклики реалізації міждисциплінарних моделей

Говорячи про реалізацію міждисциплінарних моделей протидії торгівлі людьми в Україні ми очевидно бачимо, що це стикається з багатьма викликами, особливо, під час війни. Ключовим фактором, про який варто сказати це брак ресурсів, зокрема, фінансування, відсутність або не завжди достатня кількість кваліфікованих кадрів, руйнування інфраструктури і матеріально-технічної бази. Внаслідок руйнування інфраструктури обмежується функціонування координаційних центрів і доступ до постраждалих, а в регіонах наближених до бойових дій це майже неможливо. Як вже було зазначено, окупація територій унеможливує роботу соціальних служб і правоохоронних органів, а це в свою чергу майже повністю нівелює ідентифікацію жертв і розслідування злочинів.

Окремо варто сказати про такий аспект, як недостатня координація між державними установами, неурядовими організаціями та міжнародними партнерами, що провокує зниження ефективності. Самі ж соціальні працівники стикаються з перенавантаженням через великий обсяг роботи та психологічний тиск, першочергово через війну. Таке психологічне і фізичне виснаження фахівців призводить до майбутніх проблем, наприклад, зниження ефективності чи недостатня підготовка соціальних працівників до роботи з посттравматичними розладами жертв експлуатації знижує якість тієї психологічної допомоги, що надається. Окрім вже згаданих фактів, масове переміщення населення ускладнює моніторинг вразливих груп, оскільки багато жертв втрачають документи або зв'язок із родинами, отже, це робить ідентифікацію дуже складною. Під час воєнного часу створюються умови для нових видів експлуатації, але їх важко відстежити через хаотичність

міграційних потоків. Таким чином всі ці виклики вимагають від соціальної роботи гнучкості та швидкої адаптації до умов кризи, а також посилення співпраці з міжнародними організаціями.

2.2.6.Рекомендації для вдосконалення міждисциплінарних моделей

Торкаючись питання вдосконалення міждисциплінарних моделей протидії торгівлі людьми в Україні під час воєнного стану, необхідним є зосередження на декількох ключових напрямках. По-перше це посилення координації між соціальними службами, правоохоронними органами, медичними установами, все це є ключовим для створення централізованих платформ для обміну інформацією. Саме це буде сприятливим для швидкого реагування на випадки експлуатації та уникнення дублювання зусиль. По-друге необхідно розширити підготовку соціальних працівників, зокрема це можливо шляхом впровадження спеціалізованих тренінгів із роботи з розладами типу ПТСР та ідентифікації жертв у кризових умовах. По-третє, для подолання ресурсних обмежень слід активізувати співпрацю з міжнародними партнерами, зокрема МОМ, для залучення фінансування та експертизи. Такі дії дозволять створювати мобільні координаційні центри, які будуть працювати в регіонах наближених до зон бойових дій. Не менш важливим є адаптація зарубіжних практик, таких як модель консультаційних центрів Німеччини, до українських реалій. Соціальна робота має бути орієнтована на превенцію шляхом розширення інформаційних кампаній через цифрові канали, що охоплюють вразливі групи, зокрема внутрішньо переміщенні особи. Варто так само наголосити на вдосконаленні правового механізму захисту жертв, забезпеченні швидкого доступу до юридичної допомоги. Всі перераховані вище рекомендації сприятимуть підвищенню ефективності міждисциплінарних моделей у протидії торгівлі людьми в умовах війни.

Як ми з вами вже з'ясували міждисциплінарні моделі протидії торгівлі людьми є надзвичайно ефективним інструментом у боротьбі з цим явищем, адже, він інтегрує зусилля соціальних працівників, правоохоронних органів, медичних фахівців і юристів. Важливим зауваженням є те, що в умовах війни

всі ці моделі потребують адаптації до гуманітарної кризи та воєнного стану. Їхня структура передбачає чітку координацію між учасниками, а це забезпечує комплексну підтримку жертв, включно з психологічною, медичною та правовою допомогою. На прикладі зарубіжного досвіду такого як наприклад американські «TaskForce» ми бачимо успішність такого підходу, за умов стабільного фінансування та міжвідомчої співпраці.

В Україні застосування міждисциплінарних моделей ускладнено браком ресурсів, руйнуванням інфраструктури та обмеженим доступом до окупованих територій. А такі виклики, як недостатня підготовка фахівців і хаотичність міграційних потоків вимагає гнучкості і швидкого реагування. Рекомендації включають в себе посилення координаційних платформ, розширення тренінгів для соціальних працівників і залучення міжнародних партнерів, для підтримки ресурсної бази. Соціальна робота відіграє в цьому центральну роль, забезпечує зв'язок між секторами та підтримкою вразливих груп, зокрема ВПО. Таким чином ми бачимо, що вдосконалення міждисциплінарних моделей в Україні сприятиме ефективній протидії торгівлі людьми.

2.3. Оргструктурні та функціональні особливості центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, як осередків соціальної роботи у сфері протидії торгівлі людьми

В Україні ключовими інституціями соціальної роботи є Центри соціальних служб для сімей, дітей та молоді (ЦСССДМ), адже, саме вони відіграють ключову роль у протидії торгівлі людьми. Метою цього підпункту є аналіз організаційної структури та функціональних особливостей ЦСССДМ, розгляд їхньої ролі у підтримці вразливих груп і координації зусиль у боротьбі з експлуатацією. Саме такі соціальні центри забезпечують комплексну допомогу, що спрямована на превенцію, захист і реабілітацію жертв торгівлі людьми[2, с.171].

2.3.1. Роль і організаційна структура ЦСССДМ

ЦСССДМ забезпечують послуги на регіональному та місцевому рівні, при цьому функціонуючи як державні установи під егідою місцевих органів

влади. Організаційна структура ж включає в себе: адміністративний апарат, соціальних працівників, психологів і консультантів, які працюють з різними віковими групами населення. Розглядаючи ЦССДМ у контексті торгівлі людьми, вони зосереджуються на ідентифікації вразливих груп, зокрема внутрішньо переміщених осіб, а також дітей-сиріт і жінок, які постраждали від воєнних дій. Інформаційні кампанії, консультації щодо безпечної міграції та працевлаштування, психологічна і соціальна реабілітація, це весь той спектр завдань, якими займаються ЦССДМ[6, с.74]. Очевидним є той факт, що війна ускладнює їхню діяльність через обмеженість ресурсів і відсутність доступу до окупованих територій, таким чином ми бачимо необхідність адаптації до умов кризи. Центри співпрацюють так само з неурядовими організаціями, такими як ЮНІСЕФ і SavetheChildren, тим самим забезпечуючи зв'язок між громадськими ініціативами та державними, що лише посилює протидію торгівлі людьми.

2.3.2. Функціональні особливості ЦССДМ у протидії торгівлі людьми

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді виконують одразу низку ключових функцій, всі з яких спрямовані на протидію торгівлі людьми, особливо, в умовах війни. Розглядаючи основні функціональні напрями роботи ми можемо виокремити превенцію, ідентифікацію жертв, надання соціальних послуг і координацію з іншими інституціями. Превенція включає організацію інформаційних кампаній, на чому вже наголошувалося раніше, які мають мету інформувати населення про ризики експлуатації, що є особливо актуальним для внутрішньо переміщених осіб, жінок і дітей. ЦССДМ проводять різноманітні тренінги та консультації, щодо безпечного працевлаштування, яке є болісною темою під час війни[19, с.8]. Не менш важливим є ідентифікація жертв торгівлі людьми, це одна з ключових функцій, яка передбачає виявлення осіб, що зазнали експлуатації, завдяки співпраці з місцевими громадами та правоохоронними органами. Роботою соціальних працівників є надання психологічної та соціальної підтримки, сприяння реабілітації постраждалих, зокрема тих, хто зазнав серйозних психологічних травм внаслідок війни. Також

центри займаються координацією діяльності з неурядовими організаціями та міжнародними партнерами, забезпечують доступ до юридичної та медичної допомоги. Варто зазначити, що в умовах війни ці функції ускладнені через обмежений доступ до ресурсів та окупованих територій, а значить вимагає від ЦССДМ використання мобільних груп і цифрових платформ для охоплення вразливих груп. Як ми бачимо функціональні особливості центрів підкреслюють їхню роль, як осередків соціальної роботи, які адаптуються до кризових умов.

2.3.3. Роль ЦССДМ у превенції та реабілітації жертв торгівлі людьми

Провідна роль у превенції торгівлі людьми та реабілітації її жертв належить саме центрам соціальних служб. У сфері превенції ЦССДМ зосереджуються на підвищенні обізнаності населення про ризики експлуатації. Через воєнну нестабільність жінки, діти, ВПО, всі вони стають легкою мішенню для вербувальників, отже центри організують інформаційні кампанії, які підвищують обізнаність населення. До таких кампаній належать: тренінги, семінари, поширення матеріалів про безпечну міграцію.

Під час реабілітації жертвам торгівлі людьми надають психологічну та соціальну підтримку, тим самим сприяючи відновленню постраждалих. Соціальні працівники працюють із особами, які зазнали психологічних травм, сексуальної, трудової експлуатації, тим самим допомагаючи їм повернутися до нормального життя. Програми реабілітації включають в себе консультування, групову терапію, сприяння соціальній реінтеграції, зокрема забезпеченням доступу до освіти чи працевлаштування. Роль центрів у превенції та реабілітації є критично важливою для зменшення масштабів такого явища, як торгівля людьми, ключовим же так само є підтримка постраждалих у кризових умовах. В умовах повномасштабної війни всі ключові аспекти, що були названі вище потребують ретельної адаптації для всеохоплюючої допомоги жертвам експлуатації.

2.3.4. Виклики діяльності ЦСССДМ у сфері протидії торгівлі людьми в умовах війни

Як і будь-яка сфера, діяльність центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у сфері протидії експлуатації суттєво ускладнилася в умовах війни. Основним викликом є брак ресурсів, включаючи фінансування, кваліфіковані кадри і матеріально-технічну базу. Внаслідок бойових дій руйнується інфраструктура, а значить обмежує доступ центрів до постраждалих, особливо в регіонах, що наближені до бойових дій. Окупація значної частини території в принципі унеможлиблює надання соціальних послуг, окрім цього ще і перешкоджає ідентифікації жертв торгівлі людьми та надання їм підтримки.

Окремим викликом є недостатня підготовка соціальних працівників до роботи в кризових умовах, зокрема з особами, які зазнали посттравматичних розладів через війну чи експлуатацію. Психологічний стрес, велике перенавантаження фахівців, що зумовлено критично великим обсягом роботи знижує ефективність їхньої діяльності. Моніторинг вразливих груп ускладнює те, що масове переміщення часто відбувається хаотично, люди гублять документи чи втрачають зв'язок із рідними, отже їхнє виявлення є складним процесом. Стан війни сприяє появі і остаточному формуванню нових форм експлуатації, які важко відстежити. Бар'єром для ефективної роботи так само є недостатня координація між ЦСССДМ, правоохоронними органами та неурядовими організаціями. Таким чином необхідна розробка ефективних стратегій в умовах війни, яка могла би ефективно допомагати постраждалим особам.

2.3.5. Співпраця ЦСССДМ із іншими інституціями

Умови війни вимагають активної та ефективної співпраці центрів соціальних служб з іншими інституціями, що дозволить ефективно протистояти торгівлі людьми. Така співпраця охоплює взаємодію з правоохоронними органами, медичними установами, неурядовими організаціями та міжнародними партнерами, про що наголошувалося вже неодноразово. Така стратегія дозволяє підходити комплексно до усіх рівнів

протидії торгівлі людьми, включно з превенцією, ідентифікацією та реабілітацією жертв торгівлі людьми. Національна поліція і загалом правоохоронні органи, відіграють ключову роль у розслідуванні злочинів, що пов'язані з торгівлею людьми, в свою ж чергу ЦСССД забезпечують соціальну підтримку жертв, координуючи їхню взаємодію з правоохоронцями для захисту свідків і постраждалих.

Медичні установи надають фізичну та психологічну допомогу жертвам, в той же час ЦСССД сприяють їхньому направленню до відповідних закладів. Посилення інформаційних кампаній та забезпечення доступу до гарячих ліній для консультації можливе завдяки співпраці з неурядовими організаціями, такими як «Ла Страда». Такі організації як МОМ і ОБСЄ надають фінансову та експертну підтримку, допомагаючи ЦСССД в адаптації їхніх програм до воєнних умов. Під час воєнних дій, руйнування інфраструктури, низки інших критичних проблем, ЦСССД виступають як сполучна ланка, яка забезпечує обмін інформацією між інституціями та сприяє інтеграції зусиль, для захисту вразливих груп, наприклад, внутрішньо переміщених осіб. Ми бачимо, що ефективна співпраця є основою для посилення спроможностей центрів у протидії торгівлі людьми[32, с.51].

2.3.6.Рекомендації для вдосконалення роботи ЦСССДМ у сфері протидії торгівлі людьми

Для покращення і вдосконалення роботи центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у протидії торгівлі людьми в Україні в умовах війни необхідним є реалізація низки заходів. Першочергово необхідно розширити підготовку соціальних працівників, цей крок є можливим через впровадження спеціалізованих тренінгів із ідентифікації жертв торгівлі людьми та роботи з розладами типу ПТСР. Це підвищить ефективність надання психологічної та соціальної підтримки постраждалими. Другим важливим кроком є необхідність посилення співпраці з правоохоронними органами та неурядовими організаціями, через створення централізованих координаційних платформ, що забезпечить швидкий обмін інформацією і реагування. Критично важливим є

подолання ресурсних обмежень, рекомендується активізувати процес залучення міжнародного фінансування від організацій, зокрема МОМ, що могло би забезпечити ЦСССДМ матеріально-технічною базою та мобільними групами, які можуть працювати в регіонах наближених до бойових дій. Слід і на далі розширювати інформаційні кампанії, використовуючи цифрові канали та локальні мережі, щоб охопити вразливі групи, серед яких ВПО, проінформувати їх про безпечну міграцію та ризики експлуатації. Необхідним так само є вдосконалення механізму моніторингу міграційних потоків, що має мету своєчасного виявлення жертв. Всі перераховані вище рекомендації дозволять ЦСССДМ адаптуватися до умов війни. Підвищити їхню спроможність у протидії торгівлі людьми та підтримці постраждалих.

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді є ключовими осередками соціальної роботи в Україні, які відіграють провідну роль у протидії торгівлі людьми в умовах війни. Організаційна структура центрів, яка включає в себе соціальних працівників, психологів і консультантів, забезпечує комплексний підхід до ідентифікації, підтримки та реабілітації жертв. Функціональні особливості ЦСССДМ охоплюють превенцію через інформаційні кампанії, ідентифікацію вразливих груп і надання психологічної та соціальної допомоги, а це є критично важливим для всіх верств населення, особливо, для ВПО, жінок і дітей.

Значні виклики зумовлені війною, яка може суттєво обмежити ефективне функціонування центрів. Всі ці виклики пов'язані з браком ресурсів, руйнуванням інфраструктури. Співпраця з правоохоронними органами, медичними установами, неурядовими організаціями та міжнародними партнерами, такими як МОМ, дозволяє ЦСССДМ координувати свої зусилля та посилювати ефективність. Рекомендації ж щодо вдосконалення роботи включають в себе розширення тренінгів для фахівців, створення координаційних платформ і залучення міжнародного фінансування, зокрема грантів. Соціальні центри відіграють головну роль у забезпеченні зв'язку між різними секторами, сприяючи комплексній протидії торгівлі людьми. Таким

чином, адаптація їхньої діяльності до умов воєнного часу є необхідною умовою для зниження масштабів експлуатації та забезпечення підтримки постраждалих, що підкреслює їхнє значення, як осередків соціальної роботи в Україні.

Таблиця 2.3

Структурно-функціональна модель ЦСССДМ в Україні

№	Назвааспекту	Опис	Особливості
1	Роль і організаційна структура ЦСССДМ	Державні установи підєгідою місцевих органів влади, включають адміністративний апарат, соціальних працівників, психологів, консультантів.	Зосередження на ідентифікації вразливих груп (ВПО, діти-сироти, жінки); інформаційні кампанії, консультації з безпечної міграції та працевлаштування; психологічна і соціальна реабілітація; адаптація до умов кризи через співпрацю з НУО; ускладнення через обмеженість ресурсів і окуповані території.
2	Функціональні особливості ЦСССДМ у протидії торгівлі людьми	Превенція, ідентифікація жертв, надання соціальних послуг, координація з іншими інституціями.	Інформаційні кампанії для населення про ризики експлуатації; тренінги та консультації для вразливих груп (ВПО, жінки, діти); виявлення жертв через співпрацю з громадами та правоохоронцями; забезпечення доступу до юридичної та медичної допомоги; використання мобільних груп і цифрових платформ в

			умовах війни.
3	Роль ЦСССДМ у превенції та реабілітації жертв торгівлі людьми	Превенція через підвищення обізнаності; реабілітація через психологічну та соціальну підтримку.	Інформаційні кампанії, тренінги, семінари про безпечну міграцію; консультування, груповатерапія, реінтеграція з доступом до освіти та працевлаштування; адаптація до воєнних умов для допомоги жертвам психологічних травм.
4	Виклики діяльності ЦСССДМ в умовах війни	Брак ресурсів (фінансування, кадри, матеріально-технічна база); руйнування інфраструктури; недоступність покупаних територій.	Недостатня підготовка працівників до кризових умов; перенавантаження фахівців; хаотичне переміщення населення, втрата документів; нові форми експлуатації; недостатня координація з іншими органами.
5	Співпраця ЦСССДМ із іншими інституціями	Взаємодія з правоохоронними органами, медичними установами, НУО («Ла Страда»), міжнародними парт-нерами (МОМ, ОБСЄ).	Координація розслідувань злочинів і захист свідків; направлення до медичних закладів; посилення інформаційних кампаній і гарячих ліній; фінансово-експертна підтримка для адаптації програм; використання цифрових платформ в умовах війни.
6	Рекомендації для вдосконалення роботи ЦСССДМ	Розширення підготовки працівників; створення координаційних платформ; залучення міжнародного фінансу	Тренінги з ідентифікації жертв і роботи з ПТСР; мобільні групи для регіонів біля бойових дій;

		вання; розширення кампаній; моніторинг міграції.	цифрова інформаційна робота; швидкий доступ до юридичної допомоги; адаптація до воєнних умов для підвищення спроможності центрів.
--	--	--	---

Висновки до розділу 2

Провівши аналіз чинників, що зумовлюють торгівлю людьми, міждисциплінарні моделі протидії та діяльність центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді в Україні в умовах війни, ми можемо сформулювати ключові висновки. Експлуатація в Україні набула особливої гостроти через низку таких чинників як: соціальні, гуманітарні, воєнні. В умовах масового переміщення населення, економічної нестабільності створюються умови для торгівлі людьми, а значить соціальна робота потребує адаптивних стратегій, що зосереджені на ранньому виявленні ризиків, інформаційних кампаніях і створенні безпечних каналів міграції та працевлаштування.

Інтеграція зусиль соціальних працівників, медичних фахівців і правоохоронних органів можлива завдяки міждисциплінарним моделям протидії торгівлі людьми, саме це є ефективним інструментом для комплексного реагування. Їхньою структурою передбачена координація завдяки спеціалізованим центрам, що є ускладненим в умовах війни через брак ресурсів і недоступність окупованих територій, наприклад зарубіжні моделі консультаційних центрів підкреслюють важливість чіткої координації та стабільного фінансування.

ЦСССДМ відіграють наразі ключову роль, як осередки соціальної роботи, тим самим забезпечуючи превенцію, ідентифікацію жертв, психологічну та соціальну реабілітацію, співпраця з іншими інституціями, серед яких зокрема, неурядові організації та міжнародні партнери, дозволяє посилити зусилля. Основними же викликами, які ми можемо виокремити це обмеженість ресурсів,

руйнування інфраструктури, психологічне перенавантаження фахівців. Ключовими рекомендаціями ми вважаємо розширення тренінгів, створення координаційних платформ і залучення міжнародного фінансування. Необхідним є адаптація соціальної роботи до українських реалій в умовах війни, для зниження масштабів торгівлі людьми та захисту постраждалих.

РОЗДІЛ 3. ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВПО У КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

3.1. Методика та організація соціальної роботи у сфері протидії торгівлі людьми

Соціальна робота у сфері протидії торгівлі людьми в Україні в умовах війни спрямована на захист внутрішньо переміщених осіб (ВПО), як однієї з

найвразливіших груп населення. Метою цього підpunkту є аналіз методів і організаційних механізмів, що можуть забезпечити превенцію, ідентифікацію та реабілітацію жертв торгівлі людьми. Ключовим фактором є те, що методика базується на комплексному підході, який поєднує індивідуальну та групову роботу, адаптовану до викликів гуманітарної кризи, що спричинена війною.

В свою чергу основним методом соціальної роботи є індивідуальне консультування, яке дає змогу оцінити потреби постраждалих і надати психологічну підтримку, також варто сказати про просвітницькі заходи, які допомагають інформуванню ВПО про ризики експлуатації. Наприклад, тренінги з безпечної міграції навчають розпізнаванню шахрайських схем, що є особливо актуальним для жінок і дітей, які могли втратити соціальні зв'язки через переміщення. Організаційно соціальна робота спирається на центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ), які координують зусилля з місцевими органами влади та неурядовими організаціями. Під час війни створюються тимчасові консультаційні пункти в безпечних регіонах для швидкого реагування на проблеми, що виникають у ВПО. Попри назване вище обмеженість ресурсів і недоступність окупованих територій змушують використовувати цифрові інструменти, такі як гарячі лінії та соціальні мережі, з метою поширення інформації. Забезпечення фінансування і підтримки можливе через співпрацю з міжнародними партнерами, зокрема МОМ, що підсилює ефективність соціальних програм у кризових умовах.

Методика соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами у сфері протидії торгівлі людьми передбачає використання кейс-менеджменту, як ключового інструменту. Такий метод дозволяє соціальним працівникам систематично оцінювати потреби постраждалих, розробляти індивідуальні плани підтримки та координувати доступ до психологічної, юридичної та медичної допомоги. Надзвичайно ефективним кейс-менеджмент є для ВПО, які через втрату документів наприклад стають вразливішими до шахрайських схем. Така практика як групові семінари з безпечного працевлаштування навчають розпізнавати ризики, серед яких фіктивні пропозиції роботи, це може бути

актуальним для жінок і молоді. У воєнний час застосовуються онлайн-консультації через цифрові платформи, як «Telegram» чи «Viber», що є важливим для забезпечення доступу до інформації в регіонах із обмеженою інфраструктурою.

Ті виклики з якими стикається соціальна робота у сфері протидії торгівлі людьми під час війни прямо впливають на ефективність застосованих методик. Основною ж перешкодою є брак кваліфікованих кадрів і фінансування, що обмежує можливості координаційних центрів у наданні комплексної допомоги внутрішньо переміщеним особам. Не менш важливим є такий аспект, як психологічне вигорання соціальних працівників, воно першочергово спричинено високим навантаженням і роботою в кризових умовах, а це в свою чергу знижує якість підтримки. Ідентифікація жертв майже унеможливлена через недоступність окупованих територій, так само як і надання їм допомоги, окрім цього ще і хаотичність міграційних потоків ускладнює моніторинг вразливих груп, таких як діти і жінки, які часто втрачають документи.

Отже, для подолання таких всіх цих викликів методика соціальної роботи має адаптуватися через використання зарубіжного досвіду. Організаційно важливим є залученням волонтерських груп для роботи в громадах, де доступ до ЦСССДМ обмежений. Проведення просвітницьких заходів для ВПО навіть у віддалених регіонах можливе завдяки використанню цифрових інструментів, серед яких вебінари та чат-боти. Співпраця з міжнародними організаціями сприяє обміну досвідом і фінансуванню програм із підготовки соціальних працівників до роботи з ПТСР. Таким чином є необхідним адаптація методик до умов війни та посилення координації між секторами для підвищення ефективності соціальної роботи.

Соціальна робота у сфері протидії торгівлі людьми в умовах війни вимагає оцінки її адаптивності до потреб внутрішньо переміщених осіб. Одним з перспективних і дієвим методом є впровадження групової терапії, яка сприяє відновленню соціальних зв'язків серед ВПО, які втратили сімейну підтримку через переміщення. Цей метод включає в себе заняття з психологами та

соціальними працівниками, спрямовані на подолання ізоляції та формування навичок самозахисту від експлуатації. Особливу увагу приділяють роботі з дітьми та жінками, які є найбільш вразливими групами, через використання інтерактивних ігор та рольових вправ для підвищення їхньої обізнаності про ризики торгівлі людьми.

Організаційно важливим є створення регіональних центрів реабілітації, що могли би об'єднати зусилля, як місцевих органів самоврядування так і міжнародних партнерів. Саме такі центри змогли би забезпечити доступ до тимчасового житла, медичних послуг та юридичних консультацій, ці фактори є критичними для ВПО в умовах руйнування інфраструктури. Також варто додати, що використання мобільних додатків для координації роботи між цими центрами дозволяє оперативно реагувати на потреби постраждалих, особливо важливим це є в зонах, де зруйновані традиційні канали зв'язку. Залученню волонтерів для підтримки програм реабілітації сприяє співпраця з неурядовими організаціями, такими як «Ла Страда». Ефективність всіх описаних вище заходів залежить від регулярного аналізу даних про міграційні потоки та адаптації методик до нових форм експлуатації, що виникають у воєнний час.

Методика соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами у сфері протидії торгівлі людьми включає використання арт-терапії, як інноваційного підходу. Це сприяє психологічному відновленню постраждалих, допомагаючи їм виразити травматичний досвід через творчість, що є актуальним і для дітей і жінок, які зазнали експлуатації. Арт-терапія проводиться зазвичай в групах під керівництвом фахівців, що в свою чергу дозволяє формувати підтримуюче середовище та знижувати рівень соціальної ізоляції і відчуження. Ефективність арт-терапії посилюється через інтеграцію з інформаційними сесіями про безпечні трудові міграції, адаптованими до воєнного часу. Окрім цього важливим є створення мереж мобільних реабілітаційних команд. Які діють у співпраці з центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ) та місцевими громадами. Такі команди оснащені портативним обладнанням для проведення арт-терапії та консультації у віддалених регіонах, де традиційна

інфраструктура зруйнована. Необхідною є координація з міжнародними партнерами, такими як ЮНІСЕФ, забезпечуючи постачання матеріалів і тренінгів для фахівців. Використання гарячих ліній із функцією відеозв'язку розширює доступ до послуг для ВПО, які не можуть відвідати стаціонарні центри. Ефективність таких підходів залежить від регулярного зворотного зв'язку від громад та адаптації методик до таких викликів, як масові переміщення через ескалацію бойових дій.

Окрім цього методика соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами у сфері протидії торгівлі людьми включає в себе інтеграцію соціально-педагогічного супроводу як ключового інструменту. Цей підхід передбачає індивідуальну роботу з ВПО, що спрямована на розвиток навичок самостійного життя, таких як планування бюджету та пошук безпечної роботи, а це є критичним для осіб, які втратили соціальну підтримку через війну. Соціально-педагогічний супровід реалізується через регулярні зустрічі з менторами, які допомагають адаптуватися до нових умов, особливо в середовище професійно-технічних закладів, де ВПО часто продовжують навчання. Окремо варто наголосити на важливості створення міжвідомчих робочих груп, що об'єднують центри соціальних служб, заклади освіти та неурядові організації, наприклад «Право на захист». Такі групи координують діяльність у регіонах із високою концентрацією ВПО, забезпечуючи доступ до освітніх програм і юридичних консультацій. Співпраця з міжнародними партнерами сприяє фінансуванню тренінгів для менторів і постачанню навчальних матеріалів. Ефективність цього підходу залежить першочергово від гнучкості організаційних структур і здатності реагувати на зміни в міграційних потоках, викликаних ескалацією бойових дій. Підсумовуючи все описане вище ми бачимо, що методика соціальної роботи у сфері протидії торгівлі людьми в умовах війни в Україні є адаптивною відповіддю на потреби внутрішньо переміщених осіб.

Застосування кейс-менеджменту, групової терапії, а також соціально-педагогічного супроводу забезпечують комплексну підтримку, що спрямовані на психологічне відновлення та розвиток навичок самозахисту. Всі ці методи,

які доповнені арт-терапією та онлайн-консультаціями, демонструють високу ефективність у роботі з вразливими групами, такими як діти та жінки, попри виклики, які пов'язані з руйнуванням інфраструктури та обмеженим доступом до окупованих територій. Створення мобільних груп і регіональних центрів реабілітації і гарячих ліній, сприяє оперативному реагуванню на потреби ВПО. Ефективність цих підходів очевидно залежить від гнучкості організаційних структур і здатності адаптуватися до змін у міграційних потоках, викликаних ескалацією бойових дій. Перспективи ж подальшого розвитку полягають у розширенні цифрових платформ і залученні волонтерів для посилення підтримки постраждалих, що дозволить підвищити стійкість соціальної роботи в умовах триваючої кризи, що спричинена війною.

3.2. Зміст та апробування просвітницької програми спрямованої на соціальну пропедевтику торгівлі людьми

Таблиця 3.2

Просвітницька програма соціальної пропедевтики для жінок

№	назва етапу	заходи/активності	строки проведення	виконавці	необхідні ресурси
	організаційно підготовчий	проведення анкетування з виявлення проблем торгівлі людьми у даному регіоні; формування міждисциплінарної команди; складання плану та добір інструментів з вирішення запланованих завдань ресурсне забезпечення виконання етапів	1 місяць	Координатор програми, соціальні працівники, психолог, ГО «Дієва громада».	Анкети, комп'ютерна техніка, приміщення, друковані матеріали.

		(кошти, люди, матеріально-технічні засоби) визначення основних ризиків проведення програми			
	основний	<p>1. Інтерактивна лекція «Форми торгівлі людьми та методи вербування під час війни».</p> <p>2. Тренінг «Безпечна міграція та працевлаштування».</p> <p>3. Майстер-клас від Нацполіції «Як розпізнати небезпечні пропозиції допомоги або роботи».</p> <p>4. Семінар з критичного мислення «Перевір інформацію – захисти себе».</p> <p>5. Психологічна сесія «Формування навичок відмови та самозахисту».</p> <p>6. Воркшоп «Юридичні механізми захисту постраждалих від торгівлі людьми».</p> <p>7. Зустріч із представниками медичних установ «Медико-психологічна допомога</p>	2 місяць	Соціальні працівники, представники поліції, юристи, психологи, працівники ДМС, лікарі, ГО «Право на захист», волонтери.	Мультимедійне обладнання, буклети, роздаткові матеріали, доступ до інтернету, транспорт, онлайн-платформи, фліпчарти, маркери.

		жертвам насильства та експлуатації». 8. Інформаційна кампанія у соцмережах, Telegram і YouTube «Жінки проти експлуатації».			
	підсумково узагальнюючий	збір імпиричних матеріалів щодо ефективності реалізованої програми; аналіз та рефлексія основних труднощів та проблемних аспектів з реалізації програми; формулювання практичних рекомендацій щодо масштабування проекту та перенесення позитивного досвіду на інші регіони; оприлюднення отриманих результатів (ЗМІ та галузеві видання, зацікавлені відомства та організації)	2 місяць	Координатор програми, соціальні працівники, аналітик, представники ГО «Дієва Громада»	Аналітичні звіти, форми зворотного зв'язку, комп'ютерна техніка, канали комунікації, друк матеріалів.

В умовах війни в Україні соціальна пропедевтика торгівлі людьми є ключовим напрямком запобігання експлуатації, що є особливо важливим для внутрішньо переміщених осіб. Метою просвітницької програми є підвищення обізнаності про ризики торгівлі людьми, формування навичок самозахисту та сприяння соціальній адаптації вразливих груп, таких як діти, жінки та літні люди, які зазнали переміщення через бойові дії. Програма була розроблена з

урахуванням специфіки воєнного часу, включаючи обмежений досвід до традиційних освітніх ресурсів, також програма орієнтована на практичне застосування в умовах гуманітарної кризи.

Зміст програми базується на послідовному підході, який включає кілька ключових етапів. Першочергово передбачається надання базової інформації про форми торгівлі людьми, методи рекрутингу та ознаки експлуатації, адаптовані до реалій війни. Далі пропонуються практичні заняття, такі як обговорення реальних кейсів чи вправи на розпізнавання небезпечних ситуацій, що допомагають учасникам застосовувати знання на практиці. Завершується програма етапом оцінки, де учасники отримують можливість поділитися враженнями та внести пропозиції для вдосконалення. Реалізація здійснюється через співпрацю з центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ) і неурядовими організаціями, з використанням цифрових платформ для охоплення віддалених громад. Програма реалізується з урахуванням досвіду ВПО, що дозволить оцінити її ефективність у реальних умовах.

Фундаментом просвітницької програми є інформаційний етап, для підвищення обізнаності внутрішньо переміщених осіб про загрози торгівлі людьми в умовах війни в Україні.

Особливу увагу варто приділяти темам, що є актуальними для ВПО, зокрема розпізнавання ознак експлуатації в умовах переміщення та небезпек, пов'язаних із нелегальною міграцією. Також необхідним є підвищення рівня обізнаності, під час практичної роботи мною було проведено опитування, участь в якому взяло 30 осіб віком від 16 до 65 років. Анкета стосувалася розуміння поняття «торгівля людьми», знання номерів гарячих ліній та оцінки особистих ризиків(Додаток А).

Загальний рівень поінформованості (Додаток Б):

- 40% респондентів правильно визначили поняття «торгівля людьми», зазначивши форми експлуатації (примусова праця, сексуальна експлуатація, торгівля органами).

- 60% респондентів мали поверхневі або неправильні уявлення про явище. Деякі вважали, що торгівля людьми – це лише міжнародна проблема, або що це стосується виключно сексуальної експлуатації.

Помилки, які найчастіше траплялися:

1. Вважали, що торгівля людьми – це лише «крадіжка людей» або викрадення на вулиці.
2. Не усвідомлювали форми експлуатації, пов'язані з працею та домашнім рабством.
3. Декілька респондентів плутали торгівлю людьми з міграційними ризиками загалом, не пов'язуючи їх із експлуатацією.

Лише 40% респондентів знали хоча б один номер гарячої лінії (національної або міжнародної). 60% не змогли назвати жодного контакту, що свідчить про низький рівень практичної обізнаності.

Отже, важливо використовувати такі цифрові платформи як YouTube та Telegram, які дозволяють охопити віддалені громади. Співпраця з центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ) забезпечує поширення матеріалів через їхні мережі. Ефективність цього етапу залежить від адаптації змісту до вікових та соціальних особливостей учасників, що потребує попереднього аналізу їхніх потреб, зібраного, наприклад, через опитування.

Практичний етап просвітницької програми спрямований на відпрацювання навичок самозахисту внутрішньо переміщених осіб від торгівлі людьми в умовах війни в Україні. На цьому етапі важливі інтерактивні заняття, такі як рольові ігри та аналіз реальних кейсів, що імітують ситуації шахрайських пропозицій роботи чи наприклад примусової міграції, які є поширеними в воєнний час. Ми можемо зазначити, що такі вправи допомагають учасникам розвинути вміння розпізнати ознаки експлуатації та реагувати на них, що є надзвичайно важливим для жінок і дітей, які часто стають цільовими групами експлуатації.

Методика практичних занять базується на груповій роботі під керівництвом соціальних працівників, що дозволяє створити симуляційні умови

для відпрацювання проблемних питань. Наприклад, учасники можуть аналізувати фальшиві оголошення про роботу і тим самим навчаючись перевіряти їхню достовірність. Заняття мають бути адаптовані до умов війни через використання портативного обладнання в тимчасових центрах або онлайн-платформ, таких як Zoom, наприклад, для охоплення віддалених громад. В той же час необхідною є співпраця з центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ), яка забезпечить логістичну підтримку та залучення фахівців. Окремо потребує уточнення, що ефективність цього етапу залежить від релевантності кейсів до реального досвіду ВПО, що потребує попереднього збирання їхніх свідчень.

Звертаючись до етапу оцінки просвітницької програми, який спрямований на визначення її ефективності у підвищенні обізнаності внутрішньо переміщених осіб (ВПО) про ризики торгівлі людьми та формуванні навичок самозахисту в умовах війни в Україні. Цей етап включає збирання зворотного зв'язку через анкетування, фокус-групи та індивідуальні бесіди з учасниками, що дозволяє оцінити засвоєння матеріалу та його практичну користь. Основними інструментами є опитувальники, які містять питання про розуміння учасниками форм експлуатації, її методів рекрутингу та способів захисту. Проведене мною опитування під час практики показав типові помилки, які властиві людям в розумінні торгівлі людьми, наприклад декілька респондентів плутали гарячі лінії з довідковими службами міграції, не розуміючи їх специфіку. 35% респондентів вважали, що ризик потрапити у ситуацію торгівлі людьми є «дуже низьким». 50% оцінювали ризик як «помірний», але не мали чіткого уявлення, як уникати небезпеки. Лише 15% визнали реальність ризику, зокрема при виїзді за кордон для роботи без документів або через оголошення в Інтернеті. Недооцінювали внутрішні ризики, наприклад, експлуатацію в Україні через працевлаштування без договору. Менше 20% респондентів брали участь у тренінгах або лекціях щодо протидії торгівлі людьми. У більшості учасників була лише загальна інформація з Інтернету чи соцмереж, що не давало чіткого розуміння: як діяти у кризовій ситуації. Більшість респондентів

вважали, що превентивні заходи («інформаційні пости у соцмережах») достатні для безпеки, не знали, що існують конкретні дії для самозахисту та як правильно звертатися до служб підтримки.

Також оцінка передбачає аналіз відгуків учасників щодо доступності та зрозумілості програми, а це є критичним у воєнний час, коли ВПО стикаються з обмеженим доступом до ресурсів. Зворотний зв'язок допомагає адаптувати програму до потреб різних груп, зокрема жінок і дітей, які мають специфічні ризики. Реалізація цього методу здійснюється із залученням цифрових інструментів, таких як онлайн-форми на платформах GoogleForms чи Telegram-боти, для збору даних. Ефективність залежить від регулярності оцінки та гнучкості у внесенні змін до програми. Апробація просвітницької програми з соціальної пропедевтики торгівлі людьми є ключовим етапом для перевірки її ефективності в умовах війни в Україні. Процес апробації передбачає проведення занять для внутрішньо переміщених осіб у співпраці з центрами соціальних служб, неурядовими організаціями.

Результати апробації просвітницької програми з соціальної пропедевтики торгівлі людьми підтверджують її ефективність у підвищенні обізнаності внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в умовах війни в Україні. Для тієї групи ВПО, про яку вже згадувалося вище і яка мала низький рівень обізнаності було організовано інтерактивний тренінг «Безпечна міграція та протидія торгівлі людьми». Учасники брали участь у міні-лекції, рольових іграх, аналізували життєві ситуації та отримали буклети з контактами гарячих ліній. Атмосфера тренінгу дозволила не лише отримати знання, а й відпрацювати практичні навички. Повторне анкетування після заходу показало суттєві зміни: більшість учасників вже знала визначення торгівлі людьми, контакти служб допомоги та реальні ризики. Це підтвердило ефективність інтерактивних методів навчання. Проведення пілотних занять дозволило виявити сильні сторони програми, зокрема доступність матеріалів та релевантність практичних вправ для жінок і дітей, які є найбільш вразливими до експлуатації. В той же час варто пам'ятати, що цілком суттєвими є такі виклики, як обмежений доступ до Інтернету в

деяких регіонах і психологічна неготовність учасників до тривалих занять через стрес війни.

Адаптація програми до воєнних умов передбачала скорочення тривалості занять і використання офлайн-матеріалів, таких як буклети, для громад із обмеженою інфраструктурою. Співпраця з центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ) і неурядовими організаціями, як-от «Право на захист», сприяла залученню волонтерів для поширення матеріалів. Результати свідчать про необхідність регулярного оновлення програми з урахуванням нових форм експлуатації, що виникають через хаотичність міграційних потоків. Це забезпечує її актуальність для ВПО в умовах війни і триваючої гуманітарної кризи. Підсумовуючи питання апробування просвітницької програми, спрямованої на соціальну пропедевтику торгівлі людьми ми бачимо ефективність просвітницької програми у підвищенні обізнаності внутрішньо переміщених осіб (ВПО) про торгівлю людьми в умовах війни в Україні. Структурована за етапи інформування програма практичних занять та оцінки, забезпечує комплексний підхід до формування практичних занять та оцінки, так само забезпечує комплексний підхід до формування навичок самозахисту та соціальної адаптації. Окремого уточнення потребує інформаційний етап, що включає в себе лекції та цифрові матеріали, таким чином є можливим охопити широку аудиторію, попри певні обмеження, що спричинені війною. Говорячи про практичні заняття, зокрема, такі як рольові ігри, сприяють розвитку вмінь розпізнавання шахрайських схем, що є критично важливим для жінок і дітей.

Адаптивність програми до воєнних умов підтвердила її апробація завдяки використанню онлайн-платформ і офлайн-матеріалів, таких як буклети, а також співпраця з громадськими організаціями. Перспективи вдосконалення програми полягають у розширенні її охоплення через мобільні групи та інтеграцію нових кейсів, що відображають сучасні форми експлуатації, це в свою чергу забезпечить стійкість програми в умовах війни і її ефективність для ВПО.

3.3. Система практичних рекомендацій основним групам ризику щодо протидії торгівлі людьми

Найбільш вразливими через втрату соціальних зв'язків і економічної стабільності є внутрішньо переміщені особи, жінки, діти та літні люди, отже система практичних рекомендацій для основних груп ризику щодо торгівлі людьми в умовах війни має бути спрямована на їхніх захист. Метою цього підпункту є надання чітких інструкцій для самозахисту та підвищення обізнаності про ризики експлуатації. Рекомендації розроблені з ключовим урахуванням воєнного контексту, де хаотичність міграційних потоків і руйнування інфраструктури створюють додаткові загрози. Ключовими рекомендаціями для ВПО є перевірки пропозицій роботи та гуманітарної допомоги. Перед підписанням контрактів необхідно перевіряти легітимність роботодавця через офіційні джерела, такі як державні реєстри, та уникати оплати за обіцянки працевлаштування. Жінкам рекомендується уникати контактів із неперевіреними посередниками та використовувати гарячі лінії, наприклад, «Ла Страда», для консультацій. Для дітей важливим є навчання базовим правилам безпеки, таким як уникнення незнайомих і повідомлення про підозрілі пропозиції. Реалізація рекомендацій здійснюється через співпрацю з центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ) і НУО, що забезпечують доступ до інформаційних матеріалів у громадах.

Необхідною метою є захист внутрішньо переміщених осіб (ВПО) від торгівлі людьми під час війни, для цього першочергово треба забезпечити доступ до інформаційних ресурсів. Рекомендується перевіряти легітимність роботодавців через офіційні державні сайти, наприклад. Міністерство соціальної політики, не менш важливим є зберігання копій документів у цифрових сховищах, таких як хмарні сервіси, щоб зменшити загрозу втрати даних через бойові дії. Жінкам, які розглядають працевлаштування за кордоном, необхідним є перевірка ліцензії агенцій з працевлаштування та уникати пропозицій із нечіткими умовами чи вимогами передплати. Описане вище підтверджує практичний досвід роботи з ВПО, зокрема, поширення

інформації через буклети та соціальні мережі значно підвищує обізнаність вразливих груп.

Говорячи про дітей і підлітків, то рекомендації передбачають навчання через доступні канали інформації, серед яких інформаційні плакати в тимчасових центрах або шкільні заняття з безпеки. Батькам же в свою чергу слід регулярно пояснювати дітям. Як не ділитися особистими даними в Інтернеті та повідомляти про підозрілі контакти. Окрім цього співпраця з неурядовими організаціями, такими як «Право на захист», забезпечує створення матеріалів, які будуть адаптовані до потреб дітей. Важливо наголосити, що залучення місцевих громад до поширення таких рекомендацій підвищує їхню ефективність у регіонах з великою кількістю ВПО, де доступ до інформації обмежений.

Літні особи, які є однією з груп ризику торгівлі людьми в умовах війни потребують спеціалізованих рекомендацій через їхню вразливість до шахрайських схем, що маскуються під гуманітарну допомогу або фінансову. Їм слід уникати передачі особистих даних незнайомим особам і звертатися за консультаціями до центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ) або гарячих ліній, таких як 527 («Ла Страда»). Критично важливим для зниження ризиків експлуатації є навчання базовим навичкам цифрової безпеки, наприклад, перевірки інформації через офіційні сайти державних установ. На практиці ми бачимо, що інформаційні сесії в громадах сприяють кращому засвоєнню цих порад.

Для всіх груп ризику рекомендується створювати особисті плани безпеки, які включають контакти довірених осіб, гарячих ліній і алгоритм дій у разі підозри на шахрайство. Наприклад, літнім особам корисно мати список номерів для швидкого зв'язку з НУО, такими як «Право на захист». Поширення таких планів через волонтерів у тимчасових центрах для ВПО підвищує їхню доступність. Співпраця з міжнародними організаціями, як-от ЮНІСЕФ, забезпечує фінансування для створення інформаційних матеріалів, які адаптовані до потреб літніх людей у воєнний час.

Місцеві громади відіграють ключову роль у реалізації практичних рекомендацій для захисту внутрішньо переміщених осіб від торгівлі людьми в умовах війни в Україні. Рекомендованим є створення інформаційних пунктів в громадах, де ВПО можуть отримувати буклети, контакти гарячих ліній і безкоштовні консультації щодо безпечного працевлаштування. Громадські активісти і волонтери в громадах можуть виступати посередниками для поширення цих матеріалів, підвищуючи їхню доступність. Практичний досвід роботи з ВПО показує, що такі пункти ефективні в регіонах з високою концентрацією переміщених осіб, де інфраструктура обмежена через бойові дії. Для жінок і дітей рекомендується впроваджувати програми наставництва, де соціальні працівники надають індивідуальні поради щодо розпізнавання шахрайських пропозицій, особливо тих, що поширюються через соціальні мережі. Наприклад наставники можуть навчити аналізувати оголошення про роботу чи гуманітарну допомогу, перевіряючи їх через офіційні джерела. Всі такі кроки є необхідним для подолання криз і надання інформаційних і консультаційних послуг. Ключова роль у захисті внутрішньо переміщених осіб від торгівлі людьми в умовах війни належить громадським організаціям, саме до них можна звертатися для отримання консультацій щодо безпечної міграції та перевірки роботодавців. Неурядові організації можуть створювати інформаційні кампанії з використанням коротких відеороликів, постерів і повідомлень у соціальних мережах, які пояснюють, як розпізнати шахрайські схеми, наприклад, фіктивні пропозиції роботи. Розширення охоплення ініціатив можливе завдяки фінансуванню від міжнародних партнерів і за допомогою грантів.

Для захисту внутрішньо переміщених осіб від торгівлі людьми рекомендується активне використання цифрових інструментів. ВПО слід застосовувати мобільні додатки та чат-боти, розроблені неурядовими організаціями, для швидкого і головне безпечного доступу до інформації. Такі чат-боти можуть надавати контакти гарячих ліній і алгоритми дій у разі підозри на шахрайство. Такий досвід є ефективним в регіонах із обмеженим доступом

до фізичних консультаційних пунктів через бойові дії. Координація з місцевими органами влади є важливою для реалізації рекомендацій, місцеві органи влади можуть співпрацювати з центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ), щоб створювати інформаційні хаби, де поширюються рекомендації щодо захисту від експлуатації. Досвід практичної діяльності підтверджує, що залучення місцевих адміністрацій підвищує довіру ВПО до наданої інформації, сприяючи зниженню ризиків у воєнний час.

Підсумовуючи все написане вище ми бачимо важливість системи практичних рекомендацій для захисту внутрішньо переміщених осіб від торгівлі людьми в умовах війни в Україні. Рекомендації охоплюють ключові аспекти самозахисту для жінок, дітей і літніх осіб, включно з перевіркою пропозицій роботи через офіційні джерела, використання гарячих ліній, підвищення цифрової грамотності та створення особистих планів безпеки. Досвід практичної діяльності підтверджує, що поширення цих рекомендацій через інформаційні пункти, наставницькі програми та цифрові інструменти, такі як чат-боти значною підвищують їхню доступність і ефективність у громадах з великою кількістю ВПО. Координація між центрами соціальних служб, неурядовими організаціями і місцевими органами влади забезпечує широке охоплення вразливих груп. Перспективи вдосконалення полягають у розширенні цифрових платформ, адаптації матеріалів для дітей і літніх осіб та регулярному моніторингу ризиків.

Висновки до розділу 3

На основі аналізу прикладних аспектів організації соціальної роботи можемо сформулювати ключові висновки. Війна загострила вразливість цілих верств населення(ВПО, жінки, діти, літні люди) через втрату зв'язків, документів, все це вимагає адаптацію методик.

Саме практична діяльність показала необхідність поєднання індивідуального консультування, групової терапії та соціально-педагогічного супроводу, що є ефективним інструментом для комплексного реагування на потреби ВПО. Структурою соціальної роботи передбачено координацію міжвідомчої взаємодії, зокрема ЦССДМ та цифровими платформами, але це ускладнено в умовах війни через брак ресурсів і недоступність територій. Провідна роль в соціальній пропедевтиці належить просвітницькій програмі, яка забезпечує інформування, практичні заняття та оцінку ефективності. Посилення зусиль є можливим через співпрацю з неурядовими організаціями. Важливою рекомендацією є розширення інтерактивних методів, використання буклетів і масштабування на регіони. Система практичних рекомендацій забезпечує самозахист для вразливих категорій населення. Самозахист реалізується через систему практичних рекомендацій для ВПО, дітей, літніх осіб і жінок, які включають наприклад: перевірка пропозицій роботи, гарячі лінії та чат-боти. Необхідною є адаптація соціальної роботи до українських реалій в умовах війни.

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз підтверджує, що торгівля людьми в умовах війни в Україні є критичною, як гуманітарною так і соціальною проблемою. Таким чином вона вимагає комплексного підходу до протидії, особливо щодо захисту внутрішньо переміщених осіб.

1. Здійснено аналіз чинників торгівлі людьми в Україні в умовах війни.

Історичний контекст показав, що торгівля людьми є старим явищем, але саме повномасштабне вторгнення РФ створило нові умови для експлуатації. Ключовим чинником в свою чергу є соціально-економічна нестабільність, хаотичність міграційних потоків, хаотична міграція, втрата зв'язків. Найвразливішими групами визначено жінок віком від 18 до 45 років і дітей від 6 до 17 років. Практичною діяльністю було підкреслено, що без адаптації профілактичних заходів до умов війни ефективність протидії залишається низькою.

2. З'ясовано особливості міждисциплінарних моделей протидії.

Основою профілактики є соціальна пропедевтика, яка побудована на інформуванні та формуванні навичок самозахисту. Використання цифрових інструментів та співпраця з громадськими організаціями підвищують доступність інформації. А для оперативного реагування в регіонах з обмеженою інфраструктурою ключовим є залучення місцевих громад.

3. Досліджено роль ЦССДМ у запобіганні торгівлі людьми.

На регіональному рівні центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді є основним координаційним органом. Їхня діяльність охоплює низку аспектів: ідентифікація вразливих груп, інформаційні кампанії, психологічна підтримка, а також співпраця з НУО. Війна ж ускладнює роботу через брак ресурсів і недоступність окупованих територій, тому необхідним кроком є цифровізація та децентралізація.

4. Розроблено методичку організації соціальної роботи з ВПО.

Методика враховує психологічні та соціальні особливості ВПО. Використовується міждисциплінарний підхід, який включає 5 етапів: ідентифікація, оцінка ризиків, індивідуальний план, просвітницька програма, моніторинг. Досвідом підтверджено, що адаптація до гуманітарної кризи значно підвищує ефективність.

5. Створено та апробовано просвітницьку програму соціальної пропедевтики.

Програма складається з інформаційного етапу та практичного. Апробація відбулася на базі ГО «Дієва Громада», було використано цифрові платформи та офлайн матеріали.

6. Сформульовано систему практичних рекомендацій для груп ризику.

Рекомендації охоплюють жінок, дітей, літніх осіб. Вони включають: перевірку пропозицій роботи через офіційні джерела, використання гарячих ліній. Залучення волонтерів підвищує довіру людей. Координація з місцевими органами влади та міжнародними партнерами забезпечує сталість. Досвід практичної діяльності підтверджує ефективність у зниженні ризиків експлуатації.

Результати даного дослідження демонструють, що комплексний підхід, який складається з теоретичного аналізу, практичної програми, рекомендацій є ефективним для захисту ВПО в умовах війни. Адаптація заходів до воєнного контексту через цифрові платформи та співпрацю з ЦСССДМ і НУО дозволяє значно збільшити охоплення вразливих груп, включно з жінками, дітьми та літніми особами.

Перспективою подальших досліджень з даної проблематики є дослідження статево-рольових, вікових та регіональних особливостей системи протидії торгівлі людьми у умовах тривалої війни та післявоєнної відбудови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агарков О. А. Організація соціальної роботи з національними меншинами: регіональний аспект. *Грані*. 2014. № 4 (108), квіт. С. 81–86.

2. Андрусишин Р. М., Сидорук І. І., Когут Я. М. Протидія та соціальна профілактика торгівлі людьми в Україні : навчальний посібник. Львів : Растр-7, 2023. 176 с.
3. Андрушко А. В. Сучасний стан і ключові тенденції торгівлі людьми в Україні. *Соціальна робота*. 2023. № 1. С. 15–23.
4. Андрушко А. В. Сучасний стан і ключові тенденції торгівлі людьми в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2–3. С. 12–16. DOI: <https://doi.org/10.32838/2707-0581/2020.2-3/02>
5. Базелюк Я. Б. Проблема торгівлі людьми в умовах сучасної міграційної кризи. *Публічне право*. 2021. № 3. С. 45–52.
6. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 176 с.
7. Валько С. С., Лоріашвілі Л. С., Лоріашвілі М. С. та ін. Організація соціальної роботи з дітьми та молоддю, які опинились у складних життєвих обставинах : практичний посібник. Київ : ХХ, 2011. 304 с.
8. Горілий А. Г. Історія соціальної роботи : навчальний посібник. Тернопіль : Астон, 2004. 174 с.
9. Гірняк А., Бейгер В. Ставлення молоді до проявів інформаційного шахрайства у сучасному постіндустріальному суспільстві. *Україна в умовах реформування правової системи*. Матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. Тернопіль, 21–22 квіт. 2017. С. 180–183.
10. Гірняк А. Н. Різновиди міжсуб'єктної взаємодії та їх психологічний аналіз. *Психологія і суспільство*. 2017. № 4. С. 82–86.
11. Гірняк А. Н. Психологічні особливості освітньої взаємодії осіб з різними суб'єктними характеристиками. *Психологічний часопис*. 2020. № 3 (35). Т. 6. С. 45–55. Режим доступу: <https://www.apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/892/530>. Дата звернення: 26.07.2025.
12. Гірняк А. Н., Гірняк Г. С. Формовияви девіантної поведінки у сучасних молодіжних субкультурах та їх соціально-психологічний аналіз.

Психологія і суспільство. 2023. № 1. С. 199–204. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2023.01.199>

13. Гірняк А. Н., Любий Б. М. Аксіопсихологічні чинники делінквентної поведінки особистості. *Перспективи та інновації науки. Серія «Психологія»*. 2025. № 8 (54). С. 1123–1139. Режим доступу: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/27897/27860>. Дата звернення: 26.07.2025.

14. Гірняк А., Ван Чень. Категорійно-понятійне поле дослідження проблематики делінквентної поведінки осіб ювенального віку. *Габітус*. 2025. № 75, Т. 2. С. 160–168. Режим доступу: http://habitus.od.ua/journals/2025/75-2025/part_2/30.pdf. Дата звернення: 26.07.2025.

15. Гірняк А., Парфанович А., Парфанович І. Соціально-психологічний компонент суб'єктної взаємодії закладів, установ, організацій. *Актуальні питання у сучасній науці. Серія «Педагогіка»*. 2025. № 5 (35). С. 1047–1058. Режим доступу: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/23899/23871>. Дата звернення: 26.07.2025.

16. Гнатюк О. В. Захист прав людини у діяльності соціального працівника : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2020. 152 с.

17. Дубровіна Л. А. Протидія торгівлі дітьми: досвід України та країн ЄС. *Право України*. 2022. № 5. С. 60–68.

18. Єрмакова А. Ю. Механізми соціальної адаптації постраждалих від торгівлі людьми : монографія. Харків : Право, 2019. 220 с.

19. Звіт про торгівлю людьми за 2023 рік: Україна. Режим доступу: <https://example.org/trafficking-report-2023>. Дата звернення: 26.07.2025.

20. Зінченко С. І. Торгівля людьми як глобальна загроза. *Вісник кримінології*. 2020. № 2. С. 90–97.

21. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791#Text. Дата звернення: 26.07.2025.

22. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми. *Офіційний вісник України*. 2011. № 16.
23. Конспект лекцій з дисципліни «Теорія соціальної роботи» / укл. Мачуліна І. І., Познанська К. В. Кам'янське : ДДТУ, 2018. 80 с.
24. Ковальчук Н. В. Система надання допомоги жертвам торгівлі людьми в Україні. *Соціальний захист*. 2021. № 4. С. 28–34.
25. Кравченко Т. М. Соціальні послуги як механізм інтеграції жертв торгівлі людьми. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 1. С. 112–119.
26. Криницька І. Планування і організація соціальної роботи з маргіналізованими групами. 2019.
27. Логвиненко В. М., Білецький О. П. Сучасні тенденції в дослідженні протидії торгівлі людьми. Львівський державний університет безпеки життєдіяльності.
28. Мельник І. Г. Міграційні процеси та їх вплив на поширення торгівлі людьми. *Наукові записки НАУ*. 2022. Т. 28. С. 55–61.
29. Міжнародна організація з міграції (МОМ). Постраждати від торгівлі людьми може будь-хто, навіть ти... Режим доступу: <https://ukraine.iom.int/uk/news/posrazhdaty-vid-torhivli-lyudmy>. Дата звернення: 26.07.2025.
30. Навчальний посібник у сфері протидії торгівлі людьми для суддів та прокурорів : ознайомчі матеріали. Відень : Міжнародний центр розвитку міграційної політики, 2006. 216 с.
31. Мороз Л. В. Протидія торгівлі людьми в умовах воєнного стану. *Юридична Україна*. 2023. № 6. С. 74–80.
32. Надання соціальних послуг різним групам осіб, які постраждали від торгівлі людьми : методичні рекомендації. Київ : Фенікс, 2011. 64 с.
33. Організація Об'єднаних Націй. Конвенція проти транснаціональної організованої злочинності (UNTOC). Режим доступу: <https://www.unodc.org/unodc/en/organized-crime/intro/UNTOC.html>. Дата звернення: 26.07.2025.

34. Павленко І. М. Соціальна політика у сфері захисту прав людини : навч. посіб. Львів : Світ, 2020. 240 с.
35. Петренко С. Ю. Соціальна робота з вразливими групами населення. Одеса : ОНУ, 2018. 188 с.
36. Про затвердження Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.06.2023 № 496-р.
37. Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20.09.2011 № 2530-VI. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2530-17#Text>. Дата звернення: 26.07.2025.
38. Роль територіальних громад у протидії торгівлі людьми : методичні рекомендації. Київ : б. в., 2021. 40 с.
39. Романов Р. С. Аналіз державної політики щодо запобігання торгівлі людьми в Україні. Державне управління: теорія та практика. 2021. № 2. С. 101–107.
40. Семигіна Т. В., Мартинова О. В. Соціальні послуги постраждалим від торгівлі людьми: українські реалії. *Соціальна політика і соціальна робота*. 2022. № 3. С. 31–38.
41. Семенюк Н. В. Профілактика сексуальної експлуатації серед неповнолітніх : метод. рекомендації. Київ : Укрсоцвидав, 2021. 56 с.
42. Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді : теорії, моделі та методи : монографія. Тернопіль : ТНПУ, 2018. 382 с.
43. Столбун Н. Торгівля людьми під час війни в Україні. Вчитель. 2023. 23 с. Режим доступу: <https://www.vchytel.com.ua/blog/articles/torhivlya-lyud-my-pid-chas-viyny-v-ukrayini-23.html>. Дата звернення: 26.07.2025.
44. Ткаченко В. І. Теорія соціальної безпеки : підручник. Суми : Університетська книга, 2019. 312 с.
45. Україна як країна призначення для торгівлі людьми : матеріали для практичного використання працівниками прикордонної служби,

правоохоронних органів та суддями / Васильєва М. О., Касько В. В., Орлеан А. М., Пустова О. В. Київ : Фенікс, 2012. 120 с.

46. Фурман А. В., Підгурська М. І. Історія соціальної роботи : навчальний посібник. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 174 с.

47. Фурман А. В., Гірняк А. Н. Психологічне узмістовлення взаємообміну у контексті соціальної взаємодії. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід* : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 20-21 квіт. 2018 р. Тернопіль : Економічна думка, 2018. С. 333–336.

48. Фурман А. В., Гірняк А. Н. Міжособистісні стосунки соціального працівника з клієнтом і бар'єри діалогічної взаємодії. *Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології* : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. м. Київ, 15-16 берез. 2018 р. Київ, 2018. С. 222–226.

49. Харламов М. І. Соціальна робота : курс лекцій. Харків : НУЦЗУ, 2013. 96 с.

50. Черненко О. Г. Механізми міжнародного співробітництва у сфері протидії торгівлі людьми. *Право і суспільство*. 2020. № 4. С. 40–45.

51. Johnson M. L. *Combating Human Trafficking in the Digital Age: Emerging Policies and Practices*. New York : Routledge, 2025. 210 p.

52. Liverpool Museums. *What was the transatlantic slave trade?* Режим доступу: <https://www.liverpoolmuseums.org.uk/what-transatlantic-slave-trade>. Дата звернення: 26.07.2025.

53. Smith A., Lee R. *Global Perspectives on Human Trafficking Prevention: Innovations and Challenges*. London : Palgrave Macmillan, 2025. 320 p.

54. Thompson E. *The Impact of Migration Policies on Human Trafficking: A Comparative Study*. Berlin : Springer, 2025. 180 p.

55. United Nations in Ukraine. *Ukrainian students learned about human trafficking traps and safe migration rules in IOM's quest*. 2024. Режим доступу: <https://ukraine.un.org/en/281640-ukrainian-students->

learned-about-human-trafficking-traps-and-safe-migration-rules-ioms-quest. Дата звернення: 26.07.2025.

56. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). Global Report on Trafficking in Persons. Режим доступу: <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/glotip.html>. Дата звернення: 26.07.2025.

Додаток А

Анкета для визначення рівня обізнаності з проблеми торгівлі людьми**Шановний(а) учаснику(це)!**

Анкета є анонімною. Її мета – з'ясувати рівень обізнаності щодо проблеми торгівлі людьми. Отримані дані будуть використані лише в узагальненому вигляді

1. Чи чули Ви раніше про поняття «торгівля людьми»?

Так Ні Важко відповісти

2. Як Ви розумієте поняття «торгівля людьми»? (можна вибрати кілька варіантів)

Використання людей у примусовій праці

Експлуатація у секс-індустрії

Використання у жебрацтві

Торгівля органами

Інше (вказіть) _____

3. На Вашу думку, хто найчастіше стає жертвами торгівлі людьми?

Жінки Чоловіки Діти Усі перелічені категорії

4. Чи знаєте Ви, які ризики можуть виникати при працевлаштуванні за кордоном?

Так, добре орієнтуюсь Частково знаю Не знаю

5. Чи знаєте Ви номери телефонів «гарячих ліній» або організацій, куди можна звернутися по допомогу у випадку небезпеки?

Так Ні

6. Чи вважаєте Ви, що особисто можете потрапити у ситуацію торгівлі людьми?

Так, існує реальна небезпека

Можливо, але малоймовірно

Ні, така ситуація неможлива

7. Чи брали Ви участь у тренінгах, лекціях чи інформаційних кампаніях з питань протидії торгівлі людьми?

Так Ні

8. Що, на Вашу думку, є найефективнішим способом профілактики торгівлі людьми?

Інформаційні кампанії (буклети, плакати, соцмережі)

Тренінги, інтерактивні заняття

Консультації соціальних працівників

Інше (вказіть) _____

9. Які знання або навички Ви хотіли б отримати, щоб убезпечити себе від ризику торгівлі

людьми? _____

Додаток Б

Аналіз результатів анкетування щодо обізнаності про торгівлю людьми

Таблиця демонструє, що знали респонденти, що не знали та які помилки припускали при відповіді на анкети. Ці дані були отримані під час констатуючого етапу дослідження з серпня та жовтень 2025 серед ВПО з Луганської та Донецької областей на базі ГО Дієва Громада у місті Свалява (30 респондентів 16-65 років).

Питання анкети	Що знали (правильні відповіді)	Що не знали / помилки	% респондентів
1. Чи чули про «торгівлю людьми»?	Правильне розуміння терміну: примусова праця, сексуальна експлуатація, торгівля органами	Деякі думали, що це лише викрадення або лише сексуальна експлуатація	40% / 60% помилково
2. Форми торгівлі людьми	Примусова праця, сексуальна експлуатація, жебрацтво, торгівля органами	Вважали, що існує тільки один вид експлуатації; плутали з міграційними ризиками	40% знали, 60% помилки
3. Групи ризику	Жінки, діти, чоловіки, всі перелічені категорії	Недооцінювали внутрішні ризики; думали, що лише жінки чи діти	45% знали, 55% помилки
4. Знання ризиків при працевлаштуванні за кордоном	Можливість експлуатації, обман з контрактами, відсутність документів	Не знали про ризики працевлаштування без договору, вважали, що «якщо розумний – ризику нема»	35% знали, 65% помилки

5. Знання контактів допомоги	Могли назвати гарячі лінії, ГО, соцслужби	Не знали жодного контакту або плутали гарячі лінії з довідковими службами	40% знали, 60% не знали
6. Оцінка особистого ризику	Усвідомлювали, що ризик існує при виїзді за кордон або ризикованому працевлаштуванні	Вважали, що ризику немає взагалі або він дуже малий	15% усвідомили, 85% недооцінювали
7. Участь у тренінгах / лекціях	Декілька брали участь у заходах	Більшість не брали участі, мала лише загальна інформація з Інтернету	20% брали, 80% – ні
8. Профілактичні знання	Знали про необхідність обережності, перевірки інформації	Вважали, що вистачає соцмереж або постів як превентивних заходів	25% знали, 75% – недостатньо
9. Що хотіли б знати / навички	Як убезпечити себе, контакти служб, правила безпечної міграції	Не знали конкретних кроків дій у кризових ситуаціях	30% знали, 70% – потребують навчання